

İslam Muhâkeme Hukukunda Şahitlik Müessesesi (İbn Kayyim Örneği)*

Ömer TOZAL**

Özet: Makalemizde İslam muhakeme hukukunun ana konularından ve ispat yöntemlerinden biri olan şahitlik konusunu İbn Kayyim özelinde ele aldık. İbn Kayyim, İslam hukukunun birçok konusunda kendine özgün ve önemli fikirleri olan ve kendisinden sonra gelen birçok ilim adamını fikirleriyle etkileyen bir simadır. Bu sebeple o, muhakeme usulü üzerine inceleme yapacak olan araştırmacıların göz ardı edemeyeceği önemli şahsiyetlerden biridir. İbn Kayyim'in en önemli özelliklerinden birisi, farklı mezheplerin görüşlerini nakletmek suretiyle eserlerinde mukayeseli bir bakış açısı sunmasıdır. İbn Kayyim'in şahitlik konusuna yaklaşımını ele aldığımız makalemizde, önce kavramsal ve dil bilimsel bir inceleme yaptık. Daha sonra şahitliğin ispat değerine yer verdik. Bunun ardından şahitlikte gerekli olan eda ve tahammül şartlarına değindik. Son olarak da şahitlik türlerini dolaylı şahitlik, emanet şahitlik, hisbe şahitliği gibi konularıyla kısaca ele aldık. Sonuçta makalemizde, muhakeme usulünde önemli bir başlık olan şahitlik konusunu tasviri bir metotla inceledik.

Anahtar Kelimeler: İbn Kayyim, İspat Vasıtaları, Şahitlik, Şahitlik Türleri

The Testimony As A Judgemental Process In The Islamic Law Regarding to Ibn Qayyim

Abstract: This article discusses the testimony, which is one of the main topics in procedure of Islamic Law, specifically in regards to İbn-Qayyim al-Jawziyya. In regard to İbn-Qayyim, he tremendously affected his successors with his original and important ideas concerning testimony. Therefore, for researchers who are interested in procedures of Islamic Law, İbn-Qayyim is an important scholar who cannot be ruled out. His most important characteristic is he has indicated an analogical approach to testimony from all different perspectives of Islamic sects in his studies. Firstly, with regard to the view of İbn-Qayyim's approach about testimony, this articles analyzes his conceptual framework and linguistics then argues the value of testimony as an evidence in court. Furthermore, the conditions for testimony are laid out especially in regards to performance and prerequisites. Finally, it indicates some types of testimony such as indirect testimony, unconditional testimony and other types of testimony. In conclusion, this article studies to give a descriptive definition of testimony, which is an important component to the procedure of Islamic Law.

Key Words: İbn Qayyim, Witnessing, Types of Testimonys, Types of Evidence

* Bu makale "İbn Kayyim El-Cevziyye'ye Göre Muhâkeme Usulü (Et-Turuku'l-Hükmiyye Bağlamında)" adlı Yüksek Lisans tezimizden üretilmiştir.

** İnönü Üniversitesi İslam Hukuku Araştırma Görevlisi.

GİRİŞ

Farklı tabiat ve karakterlere sahip insan sosyal bir varlık olarak yaratılmıştır. Bu bakımdan insan tek başına bütün gereksinimlerini karşılayamaz. İnsanın birbirine olan bu ihtiyacı aynı zamanda bir arada yaşama zorunluluğu gerektirmektedir. İnsanların farklı karakterlere ve farklı isteklere sahip olması doğal olarak aralarında anlaşmazlıkların çıkmasına da yol açmaktadır. Bu sebeple bir arada yaşayabilmek için herkesin belirli kurallara uyması gerektirir. Aksi takdirde kaos kaçınılmaz olur.

Bu noktada toplumlar, aralarındaki (hukukî) anlaşmazlıkları ilk zamanlar örf-adetle daha sonra hukukî kurullarla çözümlenmiştir. Tarihi süreç içerisinde davalı-davacı taraflar ve tarafların iddiasını geçerli kılabilecek vasıtalar belirgin hale gelmiştir. İddia sahibinin iddiasını ispat edecek vasıtaların başında insanlık tarihi kadar eski olan şahitlik müessesesi gelmektedir.

Yargılama hukuku ve yargılama hukukunun içerisinde bazı konular birçok bilgin tarafından kaleme alınmış olup bu hususta İslam Medeniyeti zengin bir mirasa sahiptir. Sayılamayacak kadar fıkıh eserinin içerisinde incelenmekle beraber *edebu'l-kâdî/kadâ* gibi isimlerle müstakil olarak birçok fıkıh bilgini tarafından ele alınmıştır. İbn Kayyim el-Cevziyye bu alanda kendisinden sonra gelen birçok âlimi etkilemiş önemli simalardandır. İslam yargılama hukukunda çalışma yapacak araştırmacıların göz ardı edemeyeceği bir şahsiyettir.

Bu çalışmamızda İslam muhâkeme hukukunda şahitlik müessesini genel hatlarıyla İbn Kayyim özelinde açıklamaya çalıştık. İbn Kayyim'in eserlerinde meseleleri mukayeseli bir şekilde anlatmaktadır. Bu durum bizi mezheplerin kendi kaynak kitaplarına müracaat etmek suretiyle verdiği bilgilerin tahkik edilmesine sevk etti. Konuyla alakalı gerekli olan ancak asıl konudan uzaklaştıracağını düşündüğümüz bilgileri ise dipnotlarda vermeye çalıştık.

I. SÖZLÜK VE TERİM ANLAMI

"ش ه د" (şe-hi-de) fiilinden türeyen "şehâde" (شهادة) ve "şuhûd" (شهود) masdarlarının manası sözlükte "hazır bulunmak, kesin bir şeyi haber vermek, bildirmek, tanıklık etmek, ikrar, bilmek ve yemin etmek" gibi anlamlara gelmektedir.¹ Bu fiilin ism-i faili olan *şâhid* ise bildiğini haber veren, hazır bulunan, tanıklık eden gibi manalara gelmektedir. Naslarda fiil, ismi fail ve masdar kalıplarında geçmektedir.

¹ İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemaluddin Muhammed b. Mükerrrem (711/1311), *Lisânu'l-Arab*, Dâru'l-Fikr, Beyrut ty, III, 239; Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed (817/1415), *Kâmûsu'l-Muhîd*, Dâru'l-Hadîs, Kahire 2008, 896; *Mv.F.*, XXVI, 214.

Şahitlik teriminin farklı tanımları yapılmışsa da en şâmil tanımı şudur: "Bir kimsenin işittiği veya gördüğü muayyen bir şeyden kaza meclisinde şahadet lafzıyla haber vermesidir."² İbn Kayyim'in eserlerinde herhangi bir şahitlik tanımına rastlamadık. Bununla birlikte "şahitlikte lafız" başlığı altında verdiğimiz bilgilerden anlaşılacağı üzere İbn Kayyim, şahitlik için "şahadet" lafzını gerekli görmemiştir.

II. İspat Değeri

İnsanlık tarihinin ispat değerini açıkça ortaya koyduğu şahitlik aynı zamanda Kitap, sünnet, icma ve aklî delillerle sabittir. Kur'an'ı Kerim borç³, vasiyet⁴, ric'î talak⁵, zina⁶ ve kazif haddi⁷ ile ilgili hükümleri düzenleyen beş âyette şahitlik kurumuna yer vermektedir. Sünnette ise, şahitliğin ispat değerinin olduğunu gösteren çok sayıda haber yer almaktadır.⁸ Kısaca şahitliğin ispat değeri

² Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekir b. Mes'ud el-Hanefî, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertîbi's-Şerâi'*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2003, VII, 3; Mevsilî, Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd, *el-İhtiyar li Ta'lîli'l-Muhtâr*, Dâru't-Tibâ', Dîmeşk 2004, I, 413; İbn Ferhûn, Burhanneddin Ebu'l-Vefâ İbrahim b. Muhammed b. Ferhûn, *Tabsiratu'l-Hukkâm fi Usûli'l-Akdiye ve Menâhici'l-Ahkâm*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2007, I, 175; Beroje, Sahip, *Ceza Muhakemesi Hukuku Açısından İslam İspat Hukuku*, Fecr Yayınları, Ankara 2007, 193; *Mv. F.*, XXVI, 216.

³ *Erkeklerinizden iki de şahid tutun. Eğer iki erkek bulunmazsa o halde razı olacağımız şahitlerden bir erkekle iki kadın olur ki ...*" Bakara 2/282.

⁴ *"Ey iman edenler! Birinize ölüm gelip çatınca vasiyet esnasında içinizden iki adalet sahibi kişi aranızda şahitlik etsin. Yahut seferde iken başınıza ölüm musibeti gelmişse sizden olmayan, başka iki kişi (şahit olsun)"* Maide 5/106.

⁵ *"Kadınların iddet süreleri bittiği vakit onları ya uygun bir şekilde alıkoynun, ya da onlardan ayrılın; içinizden de iki adil şahit getirin"* Talak 65/2.

⁶ *"Onların (iftiracıların) da bu konuda dört şahit getirmeleri gerekmez miydi? Mademki şahitler getiremediler, öyle ise onlar Allahı nezdinde yalancıların ta kendisidirler."* Nur 24/13.

⁷ *"İffetli kadınlara zina isnat edip de, sonra dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun; ebediyen onların şahitliğini kabul etmeyin. İşte onlar yoldan çıkmış kimselerdir."* Nur 24/4.

⁸ *"Ya iki şahit getirirsin ya da ona yemin ettirilir (ve yemin ederse onun lehinde hükümlenir)"* vb. (Buhârî, "Rehin" 6, "Şehâdât" 23; Müslim, "Eymân" 61).

şüpheye mahal vermeyecek derece açıktır. Bununla birlikte şahidin yalan söyleme ihtimali her zaman bulunmaktadır. Bu sebeple şahitlik günümüz hukuk tabiri ile takdiri delillerden⁹ biridir.¹⁰

Şahitlikte asıl mesele hâkim, şahitlerin beyanları doğrultusunda hükmetmek zorunda mıdır? Cumhura göre şahitlikle alakalı ayetlerin fevriliği gerektirmesi sebebiyle şahitler şahitlik şartlarını taşıyor ve haklarında töhmet yoksa hâkim hemen onların beyanları doğrultusunda hükmeder. Allah Teâlâ Hz. Davud'a "*Hak ile onların arasında hükmet*"¹¹ diye emretmiştir. Hakkın içerisine şahitlik ile hükmetmek de dâhildir. Dolayısıyla hâkim şahitlikle hükmetmediği zaman vacibi terk etmiş ve buna binaen günahkâr olmuş olur.¹² Ta'zir cezasına çaptırılır, fıska düşmesi sebebiyle de görevinden azl edilir.¹³ Bu sebeple cumhura göre şahit, şartlarını ihtiva ettiği zaman takdiri delillerden olmayıp kesin delillerdendir.

İbn Kayyim'e göre ispat vasıtalarının çoğu hâkim için yüzde yüz bağlayıcı ve hemen kendisiyle hükmetmesi zorunlu olan bir delil olmayıp takdiri delildir. Bu bakımdan hâkime geniş yetkiler veren İbn Kayyim için deliller ancak aksine daha kuvvetli karineler yoksa bağlayıcıdır. O kitabının birçok yerinde iyi bir hâkimin karineleri gözeten hâkim olduğunu söylemektedir. Şahitliğin de asıl itibariyle zannî olup takdiri delil sayılması sebebiyle ondan daha kuvvetli bir ka-

⁹ İspatı lazım gelen meselede hâkimin kanaatini çekmeye yarayan delil manasına gelmek olup serbest beyyine de denir. (Türk Hukuk Kurumu, "Beyyine Sistemleri", *Türk Hukuk Lugati*, Başbakanlık Basım Evi, Ankara 1991).

¹⁰ Kıyasa göre şahitliğin kabul edilmemesi gerekir. Zira iki kişinin şahitliği haber-i vahid hükümünde olup aslen zannî bir delildir. Haklarında cerh olmadığı halde şahitler yalancı şahitlik de yapabilir. Hâlbuki hâkimin hüküm verirken özellikle had uygulayacaksa kesin bilgiye dayanması gerekir. Ancak naslar ve zaruret sebebiyle kıyas terk edilmiş, şahitlikte zann-ı galip, yakîn derecesinde kabul edilmiştir. Zira davada kesine en yakın olan delillerden biri olan ikrar bile yüzde yüz kesinlik taşımamaktadır. İkrarın belki başkasına menfaat sağlama ya da başkasını zarardan kurtarma maksadı olabilir. O halde şunu söyleyebiliriz ki birçok hakkın zayi olmaması için davada hüküm vermede yüzde yüz kesinlik aranmaz. Delillerin bizim için zann-ı galip oluşturması yeterlidir. (İbn Ferhûn, *Tabstratu'l-Hükkamı*, I, 174; Beroje, *İslam İspat Hukuku*, 196, 197).

¹¹ Sad 387/26.

¹² İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Sa'îd b. Hazm el-Endülüsî, *el-Muhallâ fi Şerhi'l-Muhallâ bi'l-Huceci ve'l-Âsâr*, Beytu'l-Efkârî'd-Düveliyye, Lübnan 2003, 1576; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, IX, 63.

¹³ Zühaylî, M. Mustafa, *Vesâilu'l-İsbât fi Ş-Şer'iati'l-İslâmiyye fi'l-Muâmelâti'l-Medeniyye ve'l-Ahvâli'ş-Şahsiyye*, Mektebetu Dâri'l-Beyân, Beyrut 1982, 140.

rine olması muhtemeldir. Hâkim şahitlerden şüphelendiği takdirde tezkiye edilmesine rağmen onları tek tek sorgulayıp şahitliklerini tahkik edebilir. Nitekim İbn Kayyim bu konuda; Peygamberimiz (s.a.v) Huyey'in malının geçen süre zarfında harcanamayacak kadar çok olduğu için Huyey'in amcasının şahitliğini kabul etmemesini ve konuyla ilgilenmesi için Zübeyr'e havale etmesini delil gösterir.¹⁴

III. Şahitlikte Lafız

Fıkıh bilginleri şahitliğin kabul edilmesi için "şahitlik ederim" gibi şahadet lafzını şart koşmuş ve bunu şahitliğin rüknü olarak zikretmiştir. Bunun temel sebebi ise ayet ve hadislerde "şehide" fiilinin kökünden olan kelimelerin kullanılmasıdır. Diğer bir sebep olarak şahit kelimesinin taşıdığı kase m manasıdır ve bu mana ile inşâî cümle olmasıdır. Zira yemin manasıyla şahitlik yapılan şeyin kesinliği daha da artmış olur ve inşâî cümle olduğu için de yalanlanabilir olmaktan çıkmıştır. Şayet şahit "şöyle gördüm, duydum" gibi ifadeler veya şehide fiilinin mazi sigasıru kullansaydı ihbârî cümle olacağı için inşâî cümledeki gibi bir kesinlik taşımayacak ve yalanlanabilir olacaktı. Diğer taraftan bütün hukukî tasarruflarda siğanın inşâî olması istenir.¹⁵

¹⁴ İbn Kayyim, *et-Turuku'l-Hükmiyye fi's-Siyâseti's-Şer'iyye ev el-Firâsetu'l-Mardıyye fi Ahkâmî's-Siyâseti's-Şer'iyye*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1971, 6, 7, 19; Konu ile ilgili rivayet de Ebû Davud'da şu şekilde geçmektedir: Medine'den kovulan Beni Nadir Yahudileri beraberinde silah hariç bütün mallarını almış ve Hayber'e götürmüşlerdi. Hayber'e götürülen mallar arasında Huyey b. Ahtab'ın çokça malı bulunuyordu. Peygamberimiz (s.a.v) Hayber ahaliyle savaşarak onları kalelerine çekilmek zorunda bırakıp ekin, hurmalık ve arazilerine el koymuştu. On dört günlük bir muhasaranın ardından Hayberliler, hayvanlarının taşıyabileceği kadar yükleri dışında altın ve gümüşleri Hz. Peygamber'e (s.a.v) bırakarak Hayber'den çıkmak ve hiçbir şeyi de saklamaları şartıyla O'nunla (s.a.v) anlaşma yaptılar. Sakladıkları takdirde anlaşmanın biteceği ve himayenin kalmayacağı kendilerine buyruldu. Fakat Yahudiler Huyey b. Ahtab'a ait mal ve ziynet eşyası dolu bir tulumu sakladılar. Hz. Peygamber de (s.a.v), Huyey b. Ahtab'ın amcasına: "Huyey'in Nadir'den getirilen tulumuna ne oldu?" diye sordu. O da: "Harcamalar ve savaşlar o tulumu aldı götürdü" deyince Hz. Peygamber (s.a.v) "Geçen zaman az ve mal bundan (geçen süre içerisinde harcanabilecek bir maldan) çok fazla" buyurdu ve Huyey'in amcasını bu konuyla ilgilenmesi için Zübeyr'e gönderdi. Huyey'in amcası Zübeyr'e gitmeden önce bir harabeye girdi. Zübeyr, onu biraz sıkıştırdı: "Huyey'i şuradaki bir harabede dolaşırken gördüm" dedi. Harabeye gidip Huyey'in tulumunu orada buldular. Bunun akabinde de Resulullah (a.s) tarafından cezalandırıldılar. (Ebû Davud, "Harac" 24).

¹⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, IX, 3; Merğînânî, Burhânudîn Ebû'l-Hasan Ali b. Ebî Bekr, *el-Hidâye Şerhu Bidâyetü'l-Mübtedî*, Dâru'l-Farfûr, Dimeşk 2006, III, 173; İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî, *el-Muğni*, Beytu'l-Efkârî'd-Düveliyye, Lübnan 2004, 2583; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, I, 415; İbn Ferhûn,

Bu konuda İbn Kayyim İbn Hazm'dan nakille kendi fikrini desteklemektedir. Ona göre şahitlikte özellikle "şahitlik ederim" gibi şahadet lafzının kullanılması mecburi değildir. "Şöyle şöyle gördüm/işittim" şeklinde şahitliğe delalet eden ve kesinlik manası taşıyan herhangi bir lafız kullanılabilir. Kuran ve sünnette açık bir şekilde şahadet lafzının kullanılması şart koşulmamıştır. Şahitlik lafzını şart koşanların delil getirdikleri: "De ki: Allah şunu yasak etti, diye şahadet edecek şahitlerinizi getirin"¹⁶ ayeti ise özellikle şahitlik lafzını şart koşmamış sadece haramlığını haber vermek manasında şahadet lafzını kullanmıştır. Bununla birlikte bir kimse "Ben şahadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur ve Muhammed onun elçisidir." demek yerine sadece "Allah'tan başka ilah yoktur Muhammed onun elçisidir" dese âlimlerin ittifakıyla Müslüman olur. Öte yandan ikrara delil alınan ayette "aleyhinize de olsa şahitlik ederek hakkı gözetin"¹⁷ denmiş ancak hiç kimse ikbarda şahadet lafzını şart koşmamıştır.¹⁸ İbn Ferhun, İbn Kayyim'in bu konudaki izahlarını aktardıktan sonra ona ilaveten sadece evet demeyeyle bile şahitliğin gerçekleştiğine dair bazı kaynaklardan alıntılar yaparak onu desteklemiştir. Yaptığı alıntılara göre bir davada birden fazla şahit olsa biri şahitliğini yaptıktan sonra hâkim diğer şahitlere: "Siz de buna şahitlik ediyor musunuz" sorusuna "evet" deseler sadece bu lafızla şahitlik makbul olur.¹⁹

IV. Şahitliğin Aşamaları, Hükümü ve Şartları

Şahitliğin genel olarak iki yönü bulunmaktadır. Bunlar "şahidin gerektiğinde şahitlik yapmak için şahadeti muhafaza etme gayreti" demek olan tahammül ve "bir kimsenin önceden bildiği ve taşıdığı şahitliği yerine getirmek için çağrıldığında gelip onu yerine getirmesi" demek olan edadır.²⁰ İlk olarak bu şahitliği muhafaza etme yönü vardır. İkinci olarak ise bu şahitliğin mahkemede eda etme yönü bulunmaktadır.

A. Şahitliğin Hükümleri

İbn Kayyim ve cumhura göre şahitliğin tahammülü ve edası evlilik, talak, ikrar ve mâli davalarda farz-ı kifayedir. Çünkü "Şahitlikleri gizlemeyin. Şüphesiz

Tabsiratu'l-Hukkâm, I, 222; Beroje, *İslam İspat Hukuku*, 200.

¹⁶ En'âm 6/150.

¹⁷ Nisâ 4/135.

¹⁸ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 1584; İbn Kayyim, *Turuk*, 157.

¹⁹ İbn Ferhûn, *Tabsiratu'l-Hukkâm*, I, 223, 224.

²⁰ Beroje, *İslam İspat Hukuku*, 197.

onu gizleyen kimsenin kalbi günahkârdır"²¹, "Çağrıldığı zaman şahitlikten yüz çevirmeyin"²² gibi ayetler eda edilmesini emretmiş ve edilmediği takdirde de kişiyi günahkâr olmakla tehdit etmiştir. Ayete binaen başlangıçta şahitliğin edası farz-ı kifaye olsa bile şahit çağrıldığı zaman farz-ı ayna dönüşür. Ancak şahitliğin edası, eda makamının uzak olması gibi çok büyük meşakkat içeriyorsa ve yahut eda edildiği takdirde şahidin malına ya da kendisine bir zarar geliyorsa şahitlikte bulunulmayabilir. Diğer taraftan bir olayda iki şahit ve tek bir şahit haricinde başka şahit bulunmuyorsa bunlar için şahitliğin tehammülü de farz-ı kifaye değil farz-ı ayndır. Zira onlar tehammülü gerçekleştirmedikleri takdirde hakkın zayi olma ihtimali vardır. Bu sebeple çağrılmasalar bile davadan haberleri olmuşsa ve hakkın zayi olması söz konusu olacak ise yine "gizlemeyin" ayetin muhatabı olurlar. Aynı şekilde İslam'a göre boşanmış hükmünde olan bir çiftin beraber yaşamaları haram olduğu için boşandıklarına şahit olup şahitlik etmeyen onların sürekliliği günahla devam etmelerine göz yumacağı için günahkâr olur.²³

Had cezalarında şahitliğe gelince bu hususta mezhepler şahitliğin gizlenmesinin yani eda edilmemesinin caiz olduğunda ittifak etmişlerdir.²⁴ Hatta had suçunu işleyen kimsenin bu işte devamlı olmaması ve adet haline getirmemesi şartıyla şahidin şahitliğini gizlemesi yani eda etmemesi daha efdaldır.²⁵ İbn Kayyim ise doğrudan görüş belirtme de dolaylı olarak bu durum için şahitliğin gizlenmesine cevaz vermektedir.²⁶

²¹ Bakara 2/283.

²² Bakara 2/282.

²³ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 1580; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, IX, 63; Merğînânî, *el-Hidâye*, III, 169; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2552; Nevevî, *el-Mecmu'*, XXIII, 10; Şirbînî, Şemseddin Muhammed İbnu'l-Hatîb, *Muğni'l-Muhtac ilâ Ma'rifeti Meâni Elfâzi'l-Minhâc*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut-Lübnan 1997, VI, 599, 600; İbn Teymiye, Ebû'l-Berekât Mecdüddin Abdüsselam b. Abdillâh b. el-Hadır el-Harrânî, *el-Muharrar fi'l-Fıkh alâ Mezhebi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, by. ty, 243; İbn Kayyim, *Turuk*, 19; İbn Ferhûn, *Tabsıratu'l-Hükkam*, I, 177, 178.

²⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2552; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtac*, VI, 599, 600; İbn Teymiye, *el-Muharrar*, 243.

²⁵ Delil alınan hadisler: "Kim bir Müslümanın aybını örterse Allah da onun dünya ve ahirette aybını örter" Ebû Davud, "Edeb" 68; "Elbisenle onu örtseydin senin için daha iyi olurdu" Ebû Davud, "Hudud" 6.

²⁶ İbn Kayyim, Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Bekr İbn Kayyim el-Cevziyye (751/1350), *İ'lâmu'l-Muvakkî'in an Rabbi'l-Âlemîn*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1996, III, 296.

B. Şahitliğin Şartları ve Buna İlişkin Hükümler

Şahitliğin tahammül şartları akıl ve şahidin tahammülü gerçekleştirebilecek ölçüde işitme, görme gibi birtakım niteliklere sahip olmasıdır. Aynı şartlar şahitliğin eda için de geçerlidir. Şahitliğin eda şartları ile ilgili bazı mezhepler ayrıntılı düzenlemeler yapma yoluna giderken bir kısmı ise, daha genel şartlarla yetinmişlerdir.²⁷ Biz bunlardan önemli gördüklerimizi maddeler halinde zikredip varsa İbn Kayyim'in açıklamalarını ilgili başlıkların altında mukayeseli bir şekilde yer vereceğiz.

1) Akıllı Olmak: İbn Kayyim bu konuda fikir beyan etmese de âlimlerin tamamı şahidin eda vakti şahitliği idrak edebilecek ölçüde akli melekelerinin olmasını şart koşarlar. Bu sebeple eda vaktinde sarhoş gibi ne dediğini bilmeyen kimsenin şahitliği kabul edilmez.²⁸

2) Buluş: Bu konuda ihtilaf olmakla beraber temelde, kabul eden ve etmeyen şeklinde iki görüş vardır. İbn Kayyim çocuğun şahitliğini kabul edenlerin Hz. Ali'nin bir davasındaki uygulamasına dayandığını, kabul etmeyenlerin ise ilgili ayetlerinde delaleti ile birlikte Abdullah b. Abbas'ın bir sözüne dayandığını söylemektedir.²⁹

İbn Kayyim ise bu konuda kabul edenler arasında ilave şartlar ileri sürenlerle birlikte dört görüş zikretmektedir. Bunları onun açıklamaları çerçevesinde şu şekilde sıralayabiliriz: 1- Şafîilerin, Hanefîilerin, İbn Hazm'ın ve bir rivayetinde

²⁷ Örneğin Hanefîilerde dilsizin ve görme özürünün şahitlikleri kabul edilmezken Şafîilerde dilsizin işaretlerle, görme özürünün de işittikleri ile kesin bilgi verebilecek ise yani isim, yer, adres, nesep gibi bilgileri duyup bu çerçevede verdiği bilgilerle şahitlikleri kesinlik kazanacaksa onların şahitliği geçerlidir. Hanbelîler ise görme özürünün şahitliğini Şafîîlerle aynı şartlarla kabul ederken, dilsizin şahitliğini kabul etmezler. Diğer taraftan görme özürünün kör olmadan önce tahammül ettiği şahitlikleri caiz görürler. Hanefîilerin dilsizin şahitliğini kabul etmemesinin sebebi ise şahitlikte lafzı şart koşmalarındır (Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, IX, 14; İbn Kudâme, *el-Muğni'*, 2571; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 594, 596).

²⁸ (Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, IX, 12; İbn Kudâme, *el-Muğni'*, 2560; İbn Ferhûn, *Tabsiratu'l-Hukkâni*, I, 185).

²⁹ Hz. Ali'nin rivayeti: altı çocuk yüzmeye gider ve biri boğulur. Geride kalan beş kişiden üçü diğer ikisini boğdurtmakla itham ederken diğer ikisi de bu üçüne aynı ithamda bulunur. Mesele Hz. Ali'ye intikal edince o, üç çocuğa beşte iki, iki çocuğu da beşte üç diyete ödemesine hükmeder. Bununla birlikte Abdullah b. Zübeyr'den bir rivayete göre o şöyle demiştir: "Onlar soruldukları vakit gördüklerine şahitlik etmede daha dikkatlidir."; İbn Abbas'a çocuğun şahitliği sorulunca: "... Şahitliklerine razı olduklarınızdan..." ayetini zikretmiş ve: "Onlar bizim şahitliklerine razı olduklarımızdan değildir" diyerek çocukların şahitliklerini kabul etmemiştir. (İbn Kayyim, *Turuk*, 132, 133).

Ahmed b. Hanbel'in (241/855) aralarında bulunduğu grup mümeyyiz çoğun şahitliğini tamamen kabul etmez.³⁰ 2- Ömer b. Abdülaziz (101/720), Rebfa (136/753), İmam Mâlik (179/795) diyet meselelerinde çocukların birbirleri hakkında yapacakları şahitliği çocuklar dağılıp gitmediği müddetçe kabul etmektedirler. 3- Ebû z-Zinad'dan (174/790) bir rivayete göre çocukların şahitlikleri ile hükmetmek için ilaveten davacıların yemin etmesini şart koşar ve çocukların birbirlerinden ayrılıp ayrılmamalarını şart koşmaz. 4- Kâdî Şurayh (79/698), Said b. Müseyyib (91/710), Zührî (124/742) ve Ebû bekir b. Hazm'a (120/738) göre çocuklar topluca ittifak halinde bir meseleye şahitlik ettikleri takdirde şahitlikleri geçerlidir. Ancak aralarında ihtilaf varsa şahitlikleri kabul edilmez.³¹

İbn Kayyim çocukların şahitliğinin kabulü için şu şartları zikreder: 1-Şahitliği idrak etme çağında olacak 2-En az iki kişi olacak 3-Birbirlerinden ayrılmadan önce ifadeleri alınacak 4-Şahitliklerinde hiçbiri ihtilaf etmeksizin aynı doğrultuda beyanda bulunacak 4-Diyet ve katl meselelerinde olacak 5- Aleyhinde şahitlik yaptıkları yine çocuk olacak. Üçüncü şartın konulmasının amacı çocukların dağılıp gittikleri vakit dış çevrenin şahitliklerinde etkisi olabileceği ihtimalidir. Bu sebeple bir çocuk şahitlik ettikten sonra başka bir beyanda bulunsa ve yahut şahitlikten rücu etse ilk beyanı esas alınır.³² İbn Ferhun, İbn Kayyim'in aksine sadece zaruret olan yerlerde çocuğun şahitliğini kabul etmektedir.³³

3)Adalet: Âlimlerin ittifakı ile şahidin adalet sahibi olması gerekir. Ayetlerde adl kelimesi şahit manasında kullanılmakla beraber şahitler için kullanılan "razı olduklarımızdan" ifadesiyle de adil kimseye işaret edilmiştir. Bu meselede asıl

³⁰ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 1574; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2560; İbn Kayyim, *Turuk*, 132, 133.

³¹ İbn Kayyim, *Turuk*, 132, 133.

³² İbn Kayyim, *Turuk*, 133.

³³ İbn Ferhûn, *Tabsiratu'l-Hukkâm*, I, 184, 252.

tartışma adil kimse kimdir?³⁴ Adaleti düşüren şeyler nedir?³⁵ İtikatta fasıkla amelde fasık aynı mertebe midir?³⁶

İbn Ferhûn, ehl-i bidatten olan yani itikatta fıskâ düşen bir kimsenin şahitliğini ancak zaruret varsa kabul ederken³⁷ İbn Kayyim onlar amelde dinlerini muhafaza ediyorlarsa mutlak olarak kabul eder. Zira Allah Teâlâ fasıkın haberini reddedin dememiş onun haberi doğru mu yalan mı araştırın demiştir.³⁸ Bu sebeple hâkim onun doğru söylediğine kanaat ederse kabul eder.

İbn Kayyim'e göre haram bir şeyin günah olmadığına veya batıl bir şeye hak diye inanan gibi itikadi bakımdan fâsık olanların durumuna bakılır: Şayet yanlış itikadın sebebi basiretsizlik, bilgisiz mukallid olmasından ve doğruyu öğrenme imkânı bulunmamasından kaynaklanıyor ve o kimsenin itikadı tekfir edilecek düzeyde değilse veya tekfir edilemeyecek durumda olup itikadının çoğunu bidatler oluşturmuyor ise şahitliği kabul edilir. Bunların aksine hakkı ve doğruyu öğrenme imkânı olduğu halde dünya işlerine düşkün olduğu için öğrenmiyor ve araştırmıyorsa veya bilen ve araştıran bir kimse olup taassup, taklid ve yahut karşı görüştekilere kini sebebi ile itikâdî bakımdan fasıkça şahitliği kabul edilmez. Bu kimselere hâkimlik görevi de verilmez, hâkimlik yapmışlar ise hâkimlik esnasında verdikleri kararlar da kabul edilmez. Ancak mübdi' olanlar

³⁴ Bazı tarifler: "Karnı ve ferci hakkında ta'n edilmemiş kimse", "Dini hususunda suç işleyip işlemediği bilinmeyen kimse", "Büyük günahlardan sakınan, farzları eda eden ve iyilikleri kötülüklerinden fazla olan kimse", "Büyük günahlardan kaçınan ve küçük günahlarda ısrarcı olmayan kimse" (Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, IX, 15; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 569; İbn Ferhûn, *Tabsiratu'l-Hukkâm*, I, 185).

³⁵ Bu konuda mezheplerin mükelleflerin fiillerini değerlendirmedeki hüküm farklılıkları tartışmaların sebebi olmuştur. Mesela Hanbelilerde satranç haram kabul edildiği için satranç oynayan kimsenin şahitliği kabul edilmez. Hanefilere ve Malikilere göre ise satranç oynamak adet haline gelmişse şahitliği kabul edilmez (İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2563; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, IX, 20; Sahnûn, *Sahnun b. Sa'id et-Tenûhî* (240/854), *el-Müdevenetu'l-Kübrâ li'l-İmâm Mâlik*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1994, IV, 18; İbn Ferhûn, *Tabsiratu'l-Hukkâm*, I, 189).

³⁶ Âlimlerin ittifakıyla kişi büyük günah işlemişse veya vacibi terk etmişse ve yahut da küçük günahlarda ısrarcı ise adil sayılmaz dolayısıyla şahitliği de kabul edilmez. Büyük günah cumhura göre had gerektiren ve naslarda tehditle bitişik bir şekilde zikredilmiş fiillerdir. İtikatta fasık gelince cumhura göre böyle bir kimsenin inancı onu küfre sokuyorsa veya küfre sebebiyet vermeyip inancında mutaassıp ve inancının propagandasını yapıyorsa şahitliği kabul edilmez. Ancak mutaassıp olmayıp dini yaşamada muhafazakâr ise şahitliği kabul edilir. (İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 1557; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, IX, 20-25; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 569, 570, 581; İbn Ferhûn, *Tabsiratu'l-Hukkâm*, I, 186).

³⁷ İbn Ferhûn, *Tabsiratu'l-Hukkâm*, I, 187.

³⁸ Hucurat 49/6.

halk içerisinde çoğunluğu teşkil ediyorsa zaruret sebebiyle şahitlikleri de hâkimlik esnasında verdikleri karar da kabul edilir. Çünkü kabul edilmediği takdirde birçok hakkın zayi olması ve büyük sorunlara sebebiyet vermesi söz konusudur. Ameli bakımdan fasık kabul edilenlere gelince İbn Kayyim böyle bir kimsenin fısık yalan harici bir ma'siyet ise şahitliğinin kabul edilebileceği görüşündedir. Çünkü ma'siyet çeşit çeşittir. Bir ma'siyeti işleyen diğer bir ma'siyetten sakınabilir. Ancak hâkim fasığın şahitliğini doğrudan inkâr veya kabul etmeyecek, araştırmayı sonucundaki kanaati doğrultusunda hüküm verecektir.³⁹

İbn Kayyim, itikadi bakımdan fâsık kabul edilenler hakkında yukarıda aktardığımız görüşlerini ifade ettikten sonra Ahmed b. Hanbel'in konu ile ilgili bir görüşünü nakletmektedir. İbn Hanbel'e göre Rafiziler, Kaderiyye gibi itikadi bakımdan fasık olanların ne arkasında namaz kılınır ne rivayeti kabul edilir ne de şahitliği kabul edilir. Zira bunlar yapıldığı takdirde bu kimselerin görüşlerine rıza gösterilmiş olur. Diğer taraftan arkasında namaz kılınmaması, şahitliğinin kabul edilmemesi, onun fikrinden dönmesi için bir ceza olmuş olur. İmam Mâlik'e göre mübdi' kimsé ehl-i kible olsa ve namaz kılsa bile şahitliği kabul edilmez.⁴⁰

İbn Kayyim, kazif haddi uygulandıktan sonra tevbe eden kimse hakkında cumhurla aynı görüştedir. Ona göre kazif haddi uygulanmış kimse tövbe ettiği ve doğru söylediğine kanaat getirildiği takdirde şahitliği makbuldür. Buna delil olarak "onların şahitliğini ebediyen kabul etmeyin" ayetinin hemen ardından gelen "Bundan sonra tövbe edip islâh olanlar hariç"⁴¹ ifadesi ile tövbe edenlerin istisna edilmesini zikrederler.⁴²

Şahitlerin adaletinin tespitine gelince erkek-kadın ayrımı olmaksızın iki kişinin tezkiyesiyle⁴³ olur. İbn Kayyim'e göre tezkiyede istifâza ile hüküm veri-

³⁹ İbn Kayyim, *Turuk*, 134-136.

⁴⁰ İbn Kayyim, *Turuk*, 134, 135.

⁴¹ Nur 24/5.

⁴² İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 1557; Sahnûn, *el-Müdevene*, IV, 23; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2575; Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 585; İbn Kayyim, *İ'lâm*, I, 95-99; Hanefilere göre kazif haddi uygulanmış bir kimse tövbe etse bile şahitliği kabul edilmez. Çünkü ayet ile ırza iftira atanın şahitliği ebediyen merdud olur, dolayısıyla tövbe ettikten sonraki süreç de ebedi kelimesinin içerisinde bulunduğu için bu kimsenin bir daha şahitlik hakkı yoktur. Kazif harici bir had uygulanmışsa tövbe ederse şahitliği kabul edilir (Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, IX, 32, 34).

⁴³ Tezkiye, hâkimin ikame edilen şahitlerin ehliyetlerini yani dürüst, güvenilir ve şahsiyetli kişiler olup olmadıklarını tespit amacıyla ya bizzat hâkimin yapmış olduğu veya müzekki

lebilir. Ona göre istifaza, hâkim ve şahitlerin ithamdan kurtulmasının yollarından biridir. Bu sebeple insanlar arasında bir kimsenin ahlaksızlığından veya ahlakından çokça bahsediliyorsa ve kulaktan kulağa duyulmuş ise hâkim o doğrultuda şahitliği hakkında hüküm verilebilir.⁴⁴

4) İslam: Fıkıh bilginleri ittifakla kâfirlerin aleyhindeki şahitliğinin makbul olmayacağını söylemekle birlikte birbirleri hakkındaki şahitlikleri hakkında farklı görüşler ileri sürmüştür. İbn Kayyim'in verdiği bilgiler ve o bilgilerin tahkiki neticesinde gayrimüslimlerin şahitliğinin temelde iki şekli olduğu görülür. Bunlardan birincisi gayrimüslimin Müslüman aleyhinde yapacağı şahitlik, ikincisi ise birbirleri arasında yapacakları şahitliktir. Her ikisinde de şahitliklerini makbul görmeyenler (Hanbelîler gibi⁴⁵) olmakla beraber Müslüman aleyhindeki şahitliklerini kabul etmeyip birbirleri hakkında şahitlik yapabilecekleri görüşünde olanlar da vardır. Ancak onların birbirleri hakkında şahitliğini kabul edenler içerisinde de iki görüş vardır. Ömer b. Abdülaziz, Hammad b. Ebî Süleyman (120/738), Şa'bî (104/722), Şurayh, Süfyan es-Sevrî (161/778) ve Hanefîlerin⁴⁶ içinde bulunduğu ilk görüşe göre Hristiyan'ın Yahudi aleyhinde şahitlik etmesi gibi farklı din mensuplarının birbirleri lehinde ve aleyhinde kendi dinleri hususunda adil oldukları müddetçe şahitlik yapabilir. Hasan el-Basri, Atâ, bir rivayete göre Şa'bî, Zührî ve Mâlikîlerin içinde bulunduğu ikinci görüşe göre ise aynı din mensubu olmak kaydıyla birbirlerine lehte ve aleyhte şahitlik yapabilirler.⁴⁷

isimli adli memurlar vasıtasıyla alenî veya gizli olarak yürütmüş olduğu soruşturmaya denir. Tezkiye genel olarak hâkimler şahitlerin ifadesini dinledikten sonra davalının yani aleyhinde şahitlik yapılan kimsenin şahitler hakkında itiraz edip etmediği sorulur ve o doğrultuda tezkiye yapılır. İtiraz edilmediği takdirde tezkilyenin yapılıp yapılmaması hususunda ihtilaf vardır. Hanefîlerden Ebû Hanîfe bu durumda tezkiyeyi gerekli görmezken imameyn gerekli görmektedir. Ancak aleyhinde şahitlik yapılan kimse itirazda bulunduğu takdirde ittifakla tezkiyesi gerekir. Tezkiye neticesinde şahitler hakkında hem cerh hem de ta'dilde bulunsa cerh yönü tercih edilir. (İbn Abdîrrefî', Ebû İshak İbrahim b. Hasan b. Abdurrefî' (733/1332), *Mu'înu'l-Hukkâm ala'l-Kadâyâ ve'l-Ahkâm*, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Tunus 2011, 643, 647; Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukukî İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*, Enes Sarmaşık Yayınları, İstanbul 1985, VIII, 152-155; Sağlam, Hadi vd, "İslam Hukuku ve Modern Hukuk Bağlamında Şahitlik Müessesinin Değerlendirilmesi", *HÜSBED*, 2 (2012), 92, 93).

⁴⁴ İbn Kayyim, *Turuk*, 156.

⁴⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2569.

⁴⁶ Hanefîler zimmîlerin birlerine şahitliğini din farklılığı olsa bile kabul etmeyle beraber müstemenler için aynı milletten (günümüz şartlarında aynı ülkeden) olmalarını şart koşar (Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, IX, 58, 59).

⁴⁷ Sahnûn, *el-Müdevvene*, IV, 22; İbn Kayyim, *Turuk*, 137, 138.

İbn Kayyim (ve ayrı görüşte olanlar) Hanbelîlerin aksine kâfirin birbirlerine şehadetini kabul ederken bir takım ayetlerden yola çıkar. Bu ayetlerden biri: "Ehl-i kitaptan öylesi vardır ki, ona yüklerle mal emanet bıraksan, onu sana noksansız iade eder. Fakat onlardan öylesi de vardır ki, ona bir dinar emanet bıraksan, tepesine dikilip durmazsan onu sana iade etmez"⁴⁸ diğeri ise: "Kâfir olanlar da birbirlerinin dostlarıdır(velisidir)"⁴⁹ ayetidir. İlk ayette kâfirin emin vasfına sahip olabildiğine işaret olmakla birlikte ikinci zikrettiğimiz ayet de birbirlerine velayetleri olduğunu ispat etmiştir. Bazı kâfirler sadece kendi kavimleri içinde değil Müslümanlar arasında da dürüstlüğü ile bilinebilmektedir. Öyle ki o kişinin hâkime verdiği güveni bir Müslüman veremeyebilir. İbn Kayyim'e göre nükûl ile hükmedildiği halde ondan daha fazla zann-ı galip oluşturan şahitle hükmedilmesi daha evleviyetlidir. Öte yandan şahitlikle alakalı ayetlerde geçen adalet⁵⁰, razı olduğunuz, sizden şahitler⁵¹ gibi ifadeler Müslümanların kendi arasındaki muameleleri ve davaları kastetmektedir. Bu konuda diğer bir delil ise Hz. Peygamberin Yahudilerin şahitliği ile had uygulamasıdır. Rivayete göre⁵² Yahudiler kendilerinden zina eden bir adam ile bir kadını Hz. Peygamber'e (s.a.v) getirirler ve hükmetmesini isterler. Hz. Peygamber de onlardan dört şahit getirmelerini emreder. Getirdiklerinde ise onların dininde bu suça ne ceza verileceğini sorar. Bu rivayette Hz. Peygamber şahit isterken Yahudi diye tayin etmemiş ve şahitlere dinini sorduğuna dair bilgi de bulunmamaktadır. Allah Teâlâ seferde vasiyet için onların Müslümanlara şahitliğini ihtiyaca binaen onaylamıştır. Hâlbuki kâfirlerin birbirlerine olan ihtiyacı Müslümana olan ihtiyacından daha fazladır. Zira onlar gerek alevî gerekse ticarî muamelelerinin çoğunu birbirleri arasında yapmaktadır ve bu meselelerin çoğunda yanlarında Müslüman bulunmamaktadır. Bu sebeple birbirleri aleyhindeki şahitliklerini kabul etmediğimiz takdirde onlar için bu durum büyük bir problem oluşturmaktadır.⁵³

Gayrimüslimlerin Müslümanların aleyhindeki şahitliğine gelince burada görüşlerin merkezinde Maide Suresi'nin 106. ayeti yer almaktadır: "Ey iman edenler! Birinize ölüm gelip çatinca vasiyet esnasında içinizden iki adalet sahibi kişi aranızda şahitlik etsin. Yahut seferde iken başınıza ölüm musibeti gelmişse sizden olmayan, başka iki kişi (şahit olsun)." Bu ayet çerçevesinde kimi âlimler, onların Müslüman

⁴⁸ Ali İmran 3/75.

⁴⁹ Enfal 8/73.

⁵⁰ Talak 65/2.

⁵¹ Bakara 2/282; Nisa 4/15.

⁵² Müslim, "Hudud" 6.

⁵³ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, IX, 58; İbn Kayyim, *Turuk*, 139, 140.

hakkındaki şahitliğini sadece yolculukta vasiyet hususunda geçerli saymış, kimi âlimler vasiyete kıyasla mirası da dâhil etmiş, kimi âlimler de ayete zaruret vurgusu yaparak zaruretin olduğu her yerde geçerli görmüştür. Ancak genel görüş yolculukta vasiyet dışında şahitliklerinin caiz olmadığıdır.⁵⁴ İbn Kayyim de bu konuda sırasıyla her bir görüşte olan âlimleri zikretmiş ve ilgili ayetin mensuh olmadığını ispat etmeye çalışmıştır. Sonrasında ise hocası İbn Teymiyye gibi zaruretin olduğu her yerde kâfirin Müslüman aleyhindeki şahitliklerinin geçerli olduğunu beyan etmiştir. Bununla birlikte İbn Kayyim “sizden olmayan, başka iki kişi” ifadesinin ehl-i kitapla sınırlı olup olmadığı hususunda cumhur âlimler arasındaki ihtilafı aktarır. Said b. Müseyyib, Said b. Cübeyr (95/713), Şa’bî, Mücahid b. Cebr (103/721) gibi tabiin âlimleri ehli kitap kaydını koyarken; diğer taraftan herhangi bir delil olmaması sebebiyle “ehl-i kitap” kaydını kabul etmez. İlgili ayetin mensuh olduğu ise Zeyd b. Eslem’den (136/754) rivayet edilmiştir. Ancak İbn Kayyim rivayetlerin çoğunun Maide Suresi’nde neshedilen ayet olmadığı yönünde olduğunu söyler. Hatta Maide Suresi’nin son sure olduğu ve nesih ilişkisi aranmaksızın onda haram olan şeylerin haram, helal olan şeylerin helal olarak alınması yönünde rivayetler⁵⁵ vardır.⁵⁶

5)Hürriyet: İbn Kayyim bu konuda önce Hanbelîlerin görüşünü aktarmaktadır. Onlara göre kölenin şahitliği kısas ve hadler dışında hür kimselerin şahitliği gibidir. Hadlerde ve kısasta kabul edilmemesinin sebebi onlara göre bu meselenin ihtilafı olmasından kaynaklanmaktadır ki bu alanlarda her türlü şüphe giderilmelidir.⁵⁷

Bu konuda Enes b. Malik’in (r.a.): “Kölenin şahitliğini kabul eden kimseyi bilmiyorum” rivayeti bulunmaktadır. İbn Kayyim’e göre bu rivayet ilk zamanlarda “kölenin şahitliğini kabul etmeyen kimseyi bilmiyorum” şeklinde iken daha sonra İmam Mâlik zamanında Medine’de yukarıdaki gibi değişip meşhur olmuştur. İbn Kayyim’e göre kölenin şahitliği Kitap, sünnet ve sahabe sözleri ile makbuldür. İbn Kayyim’in bu görüşe sevk eden asıl sâik şahitle alakalı ayetlerde hür ya da köle diye bir kayıt bulunmaksızın adalet şartının koşulması ve adalet-fısk vasfının kölede de bulunabilmesidir. İstidlâl ettiği diğer bir delil de “adil kimselerden ilmi alınır. Çokça tahrif eden batılı sokmaya çalışanlar ve cahillerin tevilinden sakınılır”

⁵⁴ Sahnûn, *el-Müdevvene*, IV, 21; Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâi’*, IX, 56; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2569; Şirbîni, *Muğni’l-Muhtâc*, IV, 581.

⁵⁵ Hz. Aişe Maide suresi hakkında şöyle demiştir: “Maide Suresi son nazil olan ayaettir. Onda haram olarak ne bulursanız haram kabul edin.” (İbn Kayyim, *Turuk*, 142).

⁵⁶ İbn Kayyim, *Turuk*, 141-150.

⁵⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2553; İbn Kayyim, *Turuk*, 128.

gibi hadislerdir. Bu hadiste kölenin "adil" ifadesine dâhil olduğu açıktır ki köle olup ilim ehlinde olan çok kimse vardır. O halde kölenin hem adil hem de şahit kapsamında değerlendirilmesi nasla sabittir. İbn Kayyim kitaplarında sahabe ve tâbîinden kendi görüşünü destekleyen pek çok uygulamayı da zikretmiştir.⁵⁸

İbn Kayyim'e göre şahitlikte velayeti şart koşup kölenin şahitliğini kabul etmeyenler⁵⁹ şahitliğin maksadına aykırı davranmış olur. Zira asıl olan şahit olunana şahit olanın şهادetidir. Kölenin şahitliğini efendisinin iznine bağlayanlara O "Çağırıldıkları zaman yüz çevirmesinler"⁶⁰ ayetini delil gösterir. Ayette ifade edilen hüküm efendinin hakkından önceliklidir. Dolayısıyla kölenin efendisinin iznine bağlı olduğu için şahitlikte eda ve tahammülde tam bir yetki sahibi olmadığı, bu sebeple şahitliği de kabul edilmeyeceği söylenemez. Nasıl ki farz namaz kılmama hususunda efendinin kölede yetkisi yoksa burada da emir varken onun yetkisinden veya izninden bahsedilemez.⁶¹

İbn Kayyim kölenin şahitliğinde bir diğer delil olarak hadis usulünden istidlal eder. Zira hadis ravisinde hürriyet şartı yoktur ve kölenin şahitliğini kabul etmeyen pek çok âlim onun rivayetini kabul eder. Başka bir deyişle dünyevî bir meselede kölenin şahitliğini kabul etmezken kölenin Hz. Peygamber Efendimiz (s.â.v) hakkındaki şahitliğini kabul etmiş olurlar.⁶²

6) Cinsiyet: Biz bu mevzuyu iki başlık altında kadın ve erkeği ayrı ayrı ele aldık. Ardından her birisine ait durumları maddeler halinde yazdık ve durumlarına ilişkin tartışmaları ve hükümleri ilgili başlıklar altında yer verdik.

a) Erkeğin Şahitliği: Erkeğin şahitliğini nisabı en yüksek olandan başlayıp nisabı en az olana doğru müstakil başlıklar altında incelemeyi uygun gördük.

⁵⁸ İbn Kayyim, *Turuk*, 129.

⁵⁹ Bu konuda Hanbelîler haricindeki diğer üç mezhep kölenin şahitliğini reddetmektedirler. Çünkü onlara göre şهادet temlik ve velayet mecrasında cereyan eder. Zira şahitlik ile bir kimse başkasını etkileyecek söz söyleme ve hâkime de hüküm vermeyi temlik etme hakkına sahip olmuştur. Temlik ve başkası hakkında söz sahibi olmak demek olan velayet kölede bulunmamaktadır. Diğer bir delil olarak şu ayeti zikrederler: "Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen, başkasının malı olmuş bir köle ile katımızdan kendisine verdiğimiz güzel rızıktan gizli ve açık olarak harcayan (hür) bir kimseyi misal verir. Bunlar hiç eşit olurlar mı?" Nahl 16/75 Ayette kölenin bir şeye güç yetiremediği ifade edilmiş dolayısıyla kölenin bir şey ifade eden şahitliğe de güç yetirememesi gerekir (Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, IX, 12).

⁶⁰ Bakara 2/282.

⁶¹ İbn Kayyim, *Turuk*, 131.

⁶² İbn Kayyim, *Turuk*, 129.

i) *En az dört erkek şahitle hükmedilmesi*: İbn Kayyim bu hususta müstakil bir başlık açmakla birlikte başlık altında kendi görüşünü belirtmeksizin konu ilgili görüşleri nakletmektedir. Verdiği bilgiler doğrultusunda Dört erkek şahit sadece zina haddinde gerekir. Zina haddindeki nisapta nas⁶³ ve icma vardır. Bir görüşe göre livatada da zinaya kıyasen dört erkek şahit şartı aramıştır. Diğer bir görüşe göre ise livatayı kıyasen değil zinanın haram olan ferçten faydalanma olması bakımından zina isminin içerisinde zaten vardır. Buna göre zina daha şamil bir kavram iken livata daha hususidir. Üçüncü bir görüşe göre livatada evla tarikiyle had ve haddin nisabı gerekir. Livata hiçbir zaman helal olmayacak bir şekilde iken karşı cinsle yapılan zinanın evlilik yolu ile helal olması mümkündür.⁶⁴

Hanefilere ve Zahirilere göre livata, diğer masiyetler cinsinden olup onun için ta'zir cezası gerektiği görüşündedir. Bu sebeple onlara göre iki şahit hükmetmek için yeterlidir.⁶⁵ Mâlikiler, Ahmed b. Hanbel'in ve Şâfiî'nin bir görüşüne göre böyle bir kimseye evli olsun veya olmasın ta'zir olarak mürtede uygulanan had yani ölüm cezası uygulanır ancak en az dört şahit ile hüküm verilir.⁶⁶

Zina haddinin uygulanması için gerekli olan şahit nisabında ihtilaf olmakla beraber zina ikrarında bulunan bir kimsenin ikrarına şahitlikte nisabın kaç olduğunda ihtilaf vardır. Hanefilere göre zina edenin ikrarına şahitliğe itibar edilmez. Mâlikiler, Şâfiler ve Hanbelilerde bu konu ile alakalı iki görüş vardır. İlkine göre nisap iki olup bunun sebebi yapılan şahitliğin zina hakkında değil ikrar hakkında olmasıdır ki ikrarda nisab ikidir. İkinci görüşe göre ise ikrara yapılan şahadet aslında fiile şahitlik olup zina fiilinde de dört şahit gerektiği için ikrarda da en az dört şahit gerekir. Diğer taraftan had hükmünü doğurması bakımından dört şahit de ikrar da aynı mertebededir. Verilecek hüküm de zina haddi olacağı için gerekli olan nisab ikisinde de dörttür.⁶⁷ İbn Kayyim de bu görüştedir.⁶⁸

⁶³ "لَوْلَا جَاؤُوا عَلَيَّ بِأَرْبَعَةِ شَهَدَاءَ فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشَّهَدَاءِ فَأُولَئِكَ عِنْدَ اللَّهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ" "Onların (iftiracıların) da bu konuda dört şahit getirmeleri gerekmez miydi? Mademki şahitler getiremediler, öyle ise onlar Allah nezdinde yalancılardan ta kendisidirler." Nur 24/13.

⁶⁴ İbn Kayyim, *Turuk*, 126.

⁶⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, IX, 185, 186; İbn Kayyim, *Turuk*, 127.

⁶⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2553; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 588; İbn Kayyim, *Turuk*, 127.

⁶⁷ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, IX, 238; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 588; İbn Ferhûn, *Tabsiratu'l-Hukkâm*, I, 225.

⁶⁸ İbn Kayyim, *Turuk*, 127.

Hayvanlarla cinsi münasebette bulunan kimsenin durumuna gelince bu meselede de iki görüş vardır. Bu görüşlerden -Hasan el-Basrî'den bir rivayet⁶⁹- ilkinde göre zina sayılır. Dolayısıyla dört şahit gerekir. Hanefiler, Şâfiîler ve Mâlikîlere göre ise bu sair suçlar gibi olup ta'zîr cezası gerekir. Ancak zinaya benzerlik gösterdiği için en az dört şahit şart koşanlar olmakla beraber ta'zîr cezalarının gerektiği davalarda dört şahit şartı aranmayıp iki şahitle kifayet edildiği için burada da iki şahidin yeterli olacağı görüşünde olanlar bulunmaktadır. İbn Kayyim ise iki şahidin yeterli olacağı görüşündedir.⁷⁰

ii)Üç erkek ile hükmedilen yerler: İbn Kayyim bunu bir ispat vasıtası olarak zikretmekle beraber bu durum daha çok zengin bilinen bir kimsenin fakirlik iddiasında bulunduğu zaman olur. Sadece Ahmed b. Hanbel'in metinlerinde geçmektedir. Ancak bazı Hanbelîler iki şahidi yeterli görmektedir.⁷¹ Üç şahit gerektiği hususunda Ahmed b. Hanbel'in delili, Sahih-i Müslim'de geçen Kabîsa b. Muharik'in rivayetidir⁷²

Bazı Hanbelî âlimleri, buradaki rivayetin umum değil sadece dilencilik meselesinde olduğunu diğer mali davalarda iki şahidin yeteceğini söylemiştir.⁷³ İbn Kayyim de bu rivayeti umuma şamil olarak ele almıştır. İlgili rivayet zekât malı alma ve dilencilik meselesinde olup doğrudan kul hakkına ilişkin olmayan bir meseledir. Binaenaleyh zengin iken aniden fakirliğe düşen biri alacaklılarına karşı -yani kul hakkına ilişkin meselelerde- iddiasını ispat etmek için evla tarihiyle üç şahit getirmesi gerekir.⁷⁴

⁶⁹ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi(Muhakkikin Açıklaması)*, IX, 186; İbn Kayyim bu görüşü zikretmekle beraber görüş sahiplerini zikretmemektedir.

⁷⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, IX, 186; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 588; İbn Kayyim, *Turuk*, 128.

⁷¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2554; İbn Kayyim, *Turuk*, 125, 126.

⁷² "Büyük bir yük(kefalet) yükledim ve bu sebeple Rasulullah'a gelip yardım istedim. O da bana şöyle buyurdu: 'Yarımızda dur. Bize (birazdan) zekât malları gelecek. Sana ondan verelim' ve sonra şöyle devam etti: 'Ey Kabîsa! Hiç kuşkusuz, şu üç sınıf dışında dilenmek hiçbir kimseye helâl değildir: 1. Kefalet altına giren kimseye, o malı elde edinceye kadar dilenmek helâldir. 2. Bütün malını yok eden bir felâkete uğrayan kimsenin i'âşesini sağlancaya dek dilenmesi helâldir. 3. Yoksulluğa uğrayan ve kavminden aklı başında üç kişinin 'Gerçekten, filan kişi yoksul düştü' diye şهادette bulunacakları kimsenin i'âşesini sağlancaya kadar dilenmesi helâldir. Ey Kabîsa! Bunun dışında dilenmek haramdır. Dilenen, dilendiğini haram olarak yer.'" (Müslim, "Zekât" 36).

⁷³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2553.

⁷⁴ İbn Kayyim, *Turuk*, 126.

iii) *İki erkek ile hükmedilen yerler*: Zina haddi dışındaki davalarda edâ şartlarını taşıyan iki erkek şahidin şahitliği her davada ittifakla makbuldür.⁷⁵

iv) *Bir erkek ve davacının yemini ile hükmedilmesi*: İbn Kayyim'in de içerisinde yer aldığı âlimlerin cumhuruna göre⁷⁶ alım satım, kiralama, ödül, vasiyet, vakıf, mal ile ilgili diyet meseleleri, ariyet, vedia, ölünün selbinin aidiyeti gibi kul hakkına ilişkin davalarda hâkim tek erkek şahit ve yeminle hüküm verebilir. Bunların dışındaki hadler, boşama, nikâh gibi yerlerde makbul olmadığını söylemektedir. Ona göre ayetlerde geçen iki erkek veya bir erkek iki kadın şahit ifadeleri, şahitlerin bu sayıdan az olmaması gerektiğine delalet etmez. Hz. Peygamber (sav) yeminle beraber tek bir kimsenin şahitliği ile hükmettiğine dair rivayetler bulunmaktadır. Hatta sadece bir kişinin şahitliği ile davacıya yemin ettirmeksizin hüküm verdiği rivayet edilmiştir. Münziri Hz. Peygamber'in (s.a.v) yeminle birlikte tek şahitle hükmettiğini Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Amr, Sa'd b. Ubâde, Muğire b. Şu'be ve birçok sahabinin rivayet ettiğini söylemektedir.⁷⁷ Bununla birlikte fukaha-ı seb'a gibi önde gelen tabiin ulemasından da aynı doğrultuda mürsel rivayetler bulunmaktadır. İbn Kayyim konu ile ilgili mürsel, muttasıl ve de mevkuf rivayetlerden çokça örneğe senediyle beraber "et-Turuku'l-Hükmiyye" adlı eserinde yer vermektedir.⁷⁸

İbn Kayyim yukarıda Hz. Peygamber'den davacının yemin etmesiyle birlikte tek şahitle hüküm verdiği dair rivayetleri zikrettikten sonra bu rivayetin müdayene ayetindeki: "...Erkeklerinizden iki şahit gösterin. Eğer ikisi de erkek olamıyorsa o zaman doğruluğuna güvendiğiniz bir erkekle iki kadın şahit olsun ki, biri unuttunca diğeri hatırlatsın,"⁷⁹ hükümlere aykırı olmadığını söylemek için Ebû Ubeyd'in (224/839) bu konudaki görüşlerini zikreder. Ebû Ubeyd, sünnetin Kur'an'ı açıklayıcı fonksiyonuna ve Kur'an'da geçmediği halde sünnetle sabit olan bazı hükümlere dikkat çekerek buradaki durumun da aynı olduğunu ifade

⁷⁵ İbn Ferhûn, *Tabsiratu'l-Hukkâm*, I, 227.

⁷⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2554; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 590; İbn Ferhûn, *Tabsiratu'l-Hukkâm*, I, 229.

⁷⁷ İbn Kayyim, *Turuk*, 51.

⁷⁸ İbn Kayyim, *Turuk*, 102, 103, 108, 109; İbn Ferhûn, *Tabsiratu'l-Hukkâm*, I, 228; İbn Abdireffî, *Mu'înu'l-Hukkâm*, II, 664, 665; Mâlikilere göre malî bir dava olup dava sonucunda firak veya azat etmeye sebebiyet verecek meselelerde de tek şahit ve yeminle hükmedilebilir. Mesela davacı davalıdaki cariyeyi aldığı iddia etse tek şahit getirip yemin ederse davalı ile cariyeye arasında ayrılık gerçekleşir. Yine bir köle efendisiyle mükatebe yaptığını ve sözleşmeyi yerine getirdiğini iddia etse ve tek şahit getirirse aynı şekilde azat gerçekleşir (İbn Ferhûn, *Tabsiratu'l-Hukkâm*, I, 231; İbn Abdireffî, *Mu'înu'l-Hukkâm*, II, 664).

⁷⁹ Bakara 2/282.

etmiştir. Konuyla ilgili ayet bulunmama ile beraber yasaklığına dair de ayet bulunmamaktadır. Kur'an'da iki erkek şahit bulunmadığında bir erkek ve iki kadınla hüküm verilebileceği söylenmiş ancak bunun da bulunmadığı duruma işaret edilmemiştir. Sünnet ise bir erkek iki kadın bulunmadığı takdirde tek erkek şahit ve yemin ile hükmedilebileceğini pratik olarak göstermiştir. Dolayısıyla sünnet işaret edilmeyen bu durumu tefsir etmiş açıklamış olur. Bütün bunlara binaen diyebiliriz ki mallar ile ilgili şahitliklerde üç durum söz konusudur: Bunlardan ikisi âyette ifade edilmiştir ki onlar *iki erkek şahit veya bir erkek, iki kadın şahittir*. Üçüncüsü ise sünnetle sabittir ki o da *yeminle birlikte tek şahittir*.⁸⁰

İbn Kayyim, Ebû Ubeyde'den sonra İmam Şâfiî'nin konu ile alakalı görüşlerini vermiştir. İmam Şâfiî bu mevzuda çelişki olmadığını âmmın tahsisi çerçevesinde ispat etmeye çalışmıştır. Şöyle ki Kur'an'da evlenilmesi haram olan kadınlar sayılmıştır ve *"bunların dışındakiler size helaldir"*⁸¹ buyrulmuştur. Buna rağmen ayetlerde bulunmayan süt hısımlığı bulunanlar ve aynı anda halası veya teyzesi ile birlikte bir kadının nikâhlanamayacağına sünnette belirtilmiş ve ilgili ayetin hükmü tahsis edilmiştir.⁸² Diğer taraftan İbn Teymiyye ise Hz. Peygamber'in tek şahit ve yemin ile hükmetmesinin şahit hakkında Kur'an'daki hükümlere muhalif olması halinde Kur'an'da geçmeyen *yeminden nukûlün* Kitaptaki naslara evleviyetle muhalif görülmesi gerektiğini ifade eder. Ancak birçok âlime göre nukûl bir ispat vasıtasıdır.⁸³ İbn Kayyim de İbn Teymiyye'nin açıklamalarına benzer cevaplar vermiş ve durumları hakkında hiçbir bilgi bulunmayan iki kimsenin şahitliği kabul edilirken güvenilirliği ile bilinen sika bir kimsenin yemin ile beraber şehadetinin kabul edilmemesini çok tuhaf bir iş olarak görür.⁸⁴

İbn Kayyim yukarıdaki gibi bazı âlimlerin görüşlerini naklettikten sonra meseleyi iki açıdan ele alır. Bunlardan ilki yeminle birlikte bir şahitle hükmettiklerine dair Hz. Peygamber (sav) ve Raşit Halifelerin uygulamasıdır ki onların hepsinin batılda birleşmeleri mümkün değildir. İkincisi ise *"Doğrusu Biz sana ger-*

⁸⁰ İbn Kayyim, *Turuk*, 52.

⁸¹ Nisa 4/24.

⁸² İbn Kayyim, *Turuk*, 53.

⁸³ İbn Kayyim, *Turuk*, 54.

⁸⁴ İbn Kayyim, *Turuk*, 104.

çeğin ta kendisi olan kitab (Kur'an)'ı indirdik ki insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği şekilde hükmedesin"⁸⁵ gibi ayetlerdir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) verdikleri hükümler de ancak "...Allah'ın sana gösterdiği şekilde hükmedesin" ayetinin kapsamında olup Allah'ın gösterdiği yolun dışında değildir.⁸⁶

İbn Kayyim yeminle birlikte tek şahitle hüküm verileceğini açıkladıktan sonra Yahya b. Yahya el-Leysi⁸⁷ (234/849), Buhârî (256/870) gibi⁸⁸ tek şahidin tanıklığı ile hâkimin hüküm vermesini kabul etmeyenlerin gerekçelerini iki maddede toplayarak değerlendirmiştir:

1-Bu hüküm "...Erkeklerinizden iki şahit gösterin. Eğer ikisi de erkek olamıyorsa o zaman doğruluğuna güvendiğiniz bir erkekle iki kadın şahit olsun ki, biri unutulunca diğeri hatırlatsın"⁸⁹ ayetine muhaliftir ki her Müslümanın Hz. Peygamber'in (sav) sünnetinde Kur'an'a aykırı hüküm bulunmayacağına inanması gerekir. Binaenaleyh böyle rivayetlerin reddedilmesi gerekir.⁹⁰

2-Yemin davalı için konulmuştur, davacı için değil. Zira Hz. Peygamber: "Beyyine davacıya, yemin davalıya gerekir" diye buyurmuştur. Binaenaleyh davacı yemin etmek zorunda değildir.⁹¹ Ancak İbn Kayyim şahit ve yeminle ilgili hadisin meşhur olması ve iki rivayetin umum-husus çerçevesinde izah edilebildiği için ilgili hadise dayanarak davacıya yemin gerekmediği şeklindeki istidlali kabul etmez. Diğer taraftan ona göre yemin sadece davalı için değil davacı için de kullanılabilir. Bunun sebebi ise İbn Kayyim'e göre yeminin güçlü taraftan istenmesidir. Genellikle davalarda davalı, -aksi ispat edilmediği takdirde- "beraat-i zimmet asıldır" gibi kaideler çerçevesinde daha güçlü taraftır. Muhaliflerin ileri sundukları rivayet sadece genel durumu ifade etmektedir. Her ne zaman davacı levs⁹², nükûl ve tek şahit gibi sebeplerle davacıdan daha güçlü konumda olursa

⁸⁵ Nisa 4/105.

⁸⁶ İbn Kayyim, *Turuk*, 54.

⁸⁷ İbn Ferhûn, *Tabsiratu'l-Hukkâm*, I, 229.

⁸⁸ İbn Kayyim, *Turuk*, 104.

⁸⁹ Bakara 2/282.

⁹⁰ İbn Kayyim, *Turuk*, 55.

⁹¹ İbn Kayyim, *Turuk*, 56.

⁹² Hâkimde, davalının maktulü öldürdüğüne dair zann-ı galip oluşturan şüphedir (İbn Rüşd, Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtubî, *Bidâyetu'l-Müctehid ve Nihâyetu'l-Muktesid*, Dâru'l-Kütübî'l-Arabiyye, Lübnan 2010, 684); Detaylı bilgi için bkz: Turan, M. Fatih, "İslam Ceza Hukukunda Cinayet Davalarında Zayıf Delil: Levs", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31 (2009).

yemin onun için de ispat vasıtası olabilir. Beraat-i zimmet ilkesi gibi zannî bir delil levs, nükûl ve tek şahitten daha kuvvetli değildir.⁹³

İbn Kayyim Davacı tek bir şahit getirdiği takdirde onun yemininin hangi konumda olduğu hususunda ihtilaf vardır. Yani şahit konumunda mı yoksa sadece hakkı izhar eden bir sebep mi?⁹⁴ İbn Kayyim şahit konumunda olduğunu söyleyenlere karşı çıkar ve bazı mukayeselerde bulunur. Mesela iki şahit getirildiği takdirde hâkîm dilediği şahidin şهادetini önceleyebilir. Yani istediğini önce dinler istediğini sonra dinler. Ancak tek şahit ve yemin durumunda ihtilaf vardır. Mesela Ahmed b. Hanbel önce yemin ettirmenin caiz olmadığı görüşündedir. Ona göre bu durumdaki yemin şahit makamında olmayıp sadece davacının kendi lehinde hüküm verilmesini talep makamındadır. İbn Kayyim ve Şâfiiler ise tek şahitteki yemine yukarıda izah ettiğimiz gibi yemin istenen taraf cihetinden yaklaşmış ve yeminin davada davacı daha güçlü konumda olduğu vakit isteneceğini söylemiştir. Bu da ancak önce şahidin şahitlik etmesiyle olur. Şâfiiler ve Hanbelilere göre davacı ilaveten şahidinin doğruluğuna da yemin eder, etmez ise lehine hüküm verilmez. Çünkü davacı tek bir şahitle zayıf bir delil getirmiştir, bu zayıf delili yeminle kuvvetlendirmesi gerekir. Ancak İbn Kayyim bu konuda delil bulunmadığı için ilave yemini gerekli görmez.⁹⁵

İbn Kayyim'e göre şهادette bulunan kişi adil olduktan sonra davacının yemin etmek için Müslüman olması, erkek olması gibi şartlar aranmayacağını sadece Ahmed b. Hanbel'in bu konuda söylediklerini rivayet ederek başka görüşleri zikretmeksizin verir. Zira Ahmed b. Hanbel'e göre davacı kâfir de olsa, kadın da olsa adil bir şahit getirdikleri takdirde onların yemin etmesiyle lehlerinde hüküm verilebilir.⁹⁶

v) *Tek erkek şahit ve nükûl ile hükmedilmesi:* İbn Kayyim'e göre aşağıda zikre-deceğimiz durumda tek şahit ve davalının nükûl etmesi halinde davacıdan da yemin alınırsa davacı lehinde hüküm verileceğine dair neredeyse icma vardır. İbn Kayyim'in bunu bir başlık altında incelemesinin sebebi konu ile ilgili geçen bir rivayettir. Bu rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Bir kadın kocasının kendisini boşadığını iddia etse ve bir şahit getirirse kocasından yemin istenir. Kocasını boşamadığına dair yemin ederse şahidin şahitliği batıl olur. Ancak yemin

⁹³ İbn Kayyim, *Turuk*, 57.

⁹⁴ İbn Ferhûn, *Tabsiratu'l-Hukkâm*, I, 231.

⁹⁵ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 591; İbn Kayyim, *Turuk*, 107-109.

⁹⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2555.

*etmezse bu nükûlü ikinci bir şahit yerinde olur ki talaka hükmedilmesi caizdir.”*⁹⁷ Bu hadis İbn Kayyim’e göre dört şey içerir:⁹⁸

1-Talak meselesinde tek şahitle birlikte davacıdan yemin alınsa dahi boşamaya hükmedilemez ki Ahmed b. Hanbel’e göre davacının yemini ile birlikte tek şahit ancak malî konularda ispat vasıtasıdır. Yoksa talak, nikâh, itk, hırsızlık, katl gibi alanlarda geçerli değildir. İbn Kayyim ise azat etme hususunda hakkında rivayet bulunduğu için tek şahit ve yemin ile hükmetmeyi kabul ederken talak meselesinde o da tek şahit ve yeminle hüküm verilmesini kabul etmez. Ancak davalı yemin etmezse bu hadise binaen talaka hükmedilir. Diğer taraftan ona göre bu hadis tek şahit yanında davacıdan talep edilen yeminin ikinci bir şahit konumunda olmadığı sonucunu çıkarmaktadır.

2-Normal şartlarda tek şahit getirildiğinde davacının hukuki olarak daha güçlü konumda olması gerekirken burada davalı daha güçlü konumda olmaya devam etmiştir. Yani kadın şahit getirdiği halde talak meselesinde kocası istishab delili ile daha güçlü taraf olmaya devam etmiş ve buna binaen yemin ondan istenmiştir.

3-Tek şahit ve kocanın yeminden nükûlü ile boşamaya hükmedilir ki mezhep imamları bu görüştedir. Birçok yerde ispat vasıtası olan nükûl talak meselesinde tek başına hüküm vermek için delil sayılmaz.

4-Nükûl beyyine makamında olup şahit gibi bir hüküm verme vasıtasıdır.

vi) Tek erkek şahitle hükmedilmesi: İbn Kayyim seleften bir grup ulemanın yemin olmaksızın doğruluğu bilinen tek bir kimsenin şahitliği ile hüküm verebileceği görüşünde olduklarını söyledikten sonra Ebû Ubeyd’in bu konudaki rivayetlerini zikreder. Ebû Ubeyd, Şurayh ve Zurâre b. Ebî Evfâ gibi büyük kâdîlerin tek bir şahitle yemin ettirmeksizin hüküm verdiklerini nakleder. İbn Kayyim ve İbn Ferhun da aynı şekilde meseleyi hâkimin takdirine bırakmıştır. Eğer hâkim şahidin yemin etmesine ihtiyaç duyarsa yemin ettirir. Ancak ihtiyaç duymazsa yemin talep etmeyebilir ve tek şahitle hüküm verilebilir.⁹⁹

İbn Kayyim’in bu konudaki asıl delili Huzeyme’nin tek şahitliği¹⁰⁰ ile ilgili rivayettir. Nitekim Ebû Davud bu rivayeti “Hâkim doğruluğunu bildiği zaman

⁹⁷ İbn Mâce, “Talâk” 12.

⁹⁸ İbn Kayyim, *Turuk*, 121-123.

⁹⁹ İbn Kayyim, *Turuk*, 57; İbn Ferhûn, *Tabsiratu’l-Hukkâm*, I, 243.

¹⁰⁰ Peygamber (s.a) bedevilerden birinden bir kısrağ satın aldı. Ona atının fiyatını ödemek için

bir şahidin şahitliğiyle hüküm verebilir” bab başlığı altında nakletmektedir. İbn Kayyim ilgili hadisin sadece Huzeyme (r.a) ile sınırlandırılmayacağını söyler. Çünkü Huzeyme’ye denk veya daha önde gelen sahabîler varken olayı sadece ona indirgemek İbn Kayyim’e göre tutarsızlık olur. Zira Hz. Ebû Bekir, Hz. Ali gibi sahabîlerin tek başlarına şahitliklerinin evlâ tarikiyle kabul edilmesi gerekir. Burada esas alınması gereken ilke tek şahidin doğruluğundan emin olmaktır.¹⁰¹

İbn Kayyim bu meseleye ikinci delil olarak Ramazan hilalinde tek bir bedevinin şehadeti ile Peygamber Efendimizin amel etmesini zikreder.¹⁰² Bu meselede “*Hilali görünce oruç tutun ve yine hilali görünce iftar edin; ona göre oruç tutun. Hava size kapalı olursa, onu otuz gün olarak tamamlayın. Eğer Müslümanlardan iki şahit şehadette bulunursa, ancak o takdirde oruç tutun ve iftar edin*”¹⁰³ hadisini delil alarak Ramazan hilali hususunda iki şahit gerektiği görüşünde olanlara ise İbn Kayyim şu şekilde cevap verir: Ramazan hilalinde tek şahitle amel ettiğine dair birkaç hadis bulunmakla beraber iki şahit meselesinde yukarıda zikrettiğimiz hadis bulunmaktadır ve iki rivayeti cem etmek mümkündür. Zira tek şahit ile ilgili rivayetler Ramazan orucunun ilk günü yani ilk oruç tutulacak gün ile alakalıdır. İki şahidin istendiği rivayet ise Şevval hilali ile ilgili olup Ramazan bayramında

peşinden gelmesini istedi. Râsulullah (s.a.v) hızlıca yürüyordu. Bedevi ise yavaş yavaş gidiyordu. Derken halk bedevinin etrafını sarıp kısırağı satın almak üzere pazarlığa giriştiler. Bu atı Hz. Peygamber (s.a)’in bedeviden satın aldığını bilmiyorlardı. (Halkın elindeki kısırağa daha fazla fiyat verdiğini gören) bedevi, Resulullah (s.a.v)’a yüksek sesle ‘Bu kısırağı alacaksan al, yoksa ben onu sattım.’ dedi. Rasûlullah (s.a) bedevinin haykırışını işitince: ‘Ben bu kısırağı senden satın almadım mı?’ diye sordu. Bedevinin: ‘Hayır Vallahi, ben bunu sana satmadım.’ karşılığını vermesi üzerine Peygamber (s.a): ‘Evet, ben bu kısırağı senden satın aldım’ dedi. Bedevi de: ‘Haydi öyleyse, şahit göster.’ dedi ve Huzeyme b. Sabit: ‘Ben senin bu hayvanı Hz. Peygamber’e sattığına şahitlik ederim.’ dedi. Peygamber (s.a.v) Huzeyme’ye dönerek: ‘Neye (dayanarak) şahitlik ediyorsun?’ diye sordu. Huzeyme de: ‘Ey Allah’ın Rasûlü, ben, Allah’ın seni tasdik etmesiyle şahitlik ediyorum.’ cevabını verdi. Bunun üzerine Rasûlullah (sav) Huzeyme’nin şahitliğini iki erkeğin şahitliğine denk saydı (Ebû Davud, “Akdiye” 20).

¹⁰¹ İbn Kayyim, *Turuk*, 101.

¹⁰² İbn Kayyim, *Turuk*, 58; “İbn Abbas (r.a) şöyle demiştir: Bedevilerden bir adam, Peygamber (s.a.v) Efendimize gelerek dedi ki: ‘Ben hilali gördüm.’ Bunun üzerine Efendimiz ona: ‘Allah’tan başka ilah olmadığına şehadet ediyor musun?’ diye sordu. O da: ‘Evet’ dedi. Peygamber (s.a.v) ona: ‘Muhammed’in Allah’ın Resulü olduğuna şehadet ediyor musun?’ diye sordu. O da: ‘Evet’ diye cevap verince, Rasûlullah (s.a.v) Bilal’e: ‘Ya Bilal! İnsanlara ezan oku ki yarın oruç tutsunlar.’ (Ebû Davud, “Sıyâm” 11; Nesâî, “Sıyâm” 8).

¹⁰³ Nesâî, “Sıyâm” 8.

oruç tutma ihtimali olabileceği için zikredilmiştir. Dolayısıyla bu iki farklı rivayet aynı hususta değil farklı meseleler hakkındadır.¹⁰⁴

İbn Kayyim, bazı âlimlerin bu meselede şu şekilde bir kayıt koyduğunu da söylemektedir: Ramazan hilali ile alakalı tek kişinin haberi o kimse mukim olan bir grup içindeyken vuku bulmuşsa kabul edilmez. Zira grubundaki hiç kimse görmezken onun Ramazan hilalinin görmesi düşük bir ihtimaldir. Ancak seferdeyken aynı durum olsa kabul edilir. Zira yolculukta iken meşguliyetlerin çok olması sebebiyle herkesin görmemesi normaldir.¹⁰⁵

Diğer bir delil olarak İbn Kayyim ölünün selbi ile ilgili *sahihayında* geçen rivayeti zikretmektedir. Orada da sadece Hz. Ebûbekir'in şahitliği ile Ebû Katâde hakkında selbi sabit kılınmıştır.¹⁰⁶ Tek şahitle ölünün eşyalarının verildiği hakkındaki rivayetle çelişen veya bu uygulamanın caiz olmadığına delalet eden başka bir rivayet de yoktur.¹⁰⁷

İbn Kayyim ve İbn Ferhun bilirkişiyi tek kişinin şahitliği meselesinde örnek olarak sunmuşlar ve davalarda belirli alanlarda uzmanlaşmış tek bir kimse-

¹⁰⁴ İbn Kayyim, *Turuk*, 98.

¹⁰⁵ İbn Kayyim, *Turuk*, 98.

¹⁰⁶ Ebû Katâde şöyle demiştir: Biz Huneyn senesi Rasûlullah ile beraber sefere çıktık. Düşmanla karşılaştığımız zaman müslümân ordusu için bir ilerleme ve gerileme olmuştu. Bu sırada müşriklerden birini müslümânlardan bir kimse üzerine çıkmış hâlde gördüm. Hemen o düşman tarafına dolandım, nihayet arkasından onun yanına geldim ve boynu ile kürek kemiği arasından kılıçla onu vurdum. O hemen benden tarafa döndü ve beni öyle bir kucakladı ki, bu sıkı kucaklayıştan ölüm kokusunu hissettim. Sonra ona ölüm yetiştirdi de beni salıverdi. Müteakiben Ömer İbnü'l-Hattâb'a rastgeldim ve: 'Bu insanlara ne oluyor?' dedim. Ömer: 'Allah'ın işidir' dedi. Sonra insanlar döndüler, Peygamber de oturdu ve: 'Her kim bir düşmanı öldürür ve öldürdüğüne dâir beyyinesi de olursa, öldürdüğü kimsenin selbi (elbise, silâh ve diğer eşyası) onundur.' buyurdu, Ben hemen kalktım ve: 'Benim için kim şahid olur?' dedim, sonra oturdum. Sonra Rasûlullah yine: 'Her kim bir düşmanı öldürür ve öldürdüğüne dâir beyyinesi de olursa, öldürdüğü kimsenin selbi onundur.' Ben yine ayağa kalktım ve: 'Benim için kim şahid olur?' deyip, sonra oturdum. Sonra Rasûlullah üçüncü kez bu sözlerin benzerini söyledi. Bunun üzerine bir adam: 'Yâ Rasûlallah, Ebû Katâde doğru söyledi. O öldürülen düşman askerinin eşyası benim yanımdadır. Artık hakkı olan bu şeyler yerine onu başka şeylerle benden yana razı kıl.' dedi. Ebû Bekir es-Sıddîk: 'Allah'a yemin olsun bu olmaz. Peygamber, Allah ve Rasûlü yolunda savaşan Allah'ın aslanlarından bir aslanın hakkını iptale yanaşmaz ve onun selbini sana vermez.' dedi. Bunun üzerine Peygamber (sav): 'Ebû Bekir doğru söyledi' buyurdu ve akabinde o ölü askerinin eşyasını Ebû Katâde'ye verdi. (Buhârî, "Humus" 18; Müslim, "Cihad" 46).

¹⁰⁷ İbn Kayyim, *Turuk*, 59.

nin bilgisiyle hüküm verebileceğini söylemişlerdir. Mesela dava tıp bilgisiyle çözülebilecek ise bu konuda uzmanlaşmış tek bir kimsenin bilgisiyle hüküm verilebilir. Zira neseb tespitinde eski dönemlerde kaiflerden yararlanılmıştır.¹⁰⁸

İbn Kayyim ve İbn Ferhûn'nun bu hususta verdiği diğer bir örnek mahkeme tarafından atanan tercümanlardır. Zira hâkim tercümana ihtiyaç duyduğunda tek bir kimsenin tercümanlığı doğrultusunda davaya yön verebilmektedir ve iki tercüman şart koşulmamıştır.¹⁰⁹

İbn Kayyim'in tek şahit meselesinde getirdiği diğer bir delil cerh tadil ilmi ile alakalıdır. Mesela bir ravi hakkında tek bir adil güvenilir kimsenin cerhi ve yahut tadili bulunsa o doğrultuda ravi hakkında saduk mu, sika mı, kazib mi gibi mertebesi tespit edilir.¹¹⁰

b) Kadının şahitliği: Kadınların şahitliği ile müdayene ayetinde geçen "bir erkek şahitle beraber iki kadın şahit" ifadesine ve ilgili bazı hadislerle binaen tartışmalar cereyan etmiştir. Hiç erkek olmasa ikiye bir oran sağlansa kadının şahitliği yine geçerli midir? Geçerli ise hangi alanlarda geçerlidir? Erkeklerin muttali olamayacağı yerlerde kadının nisabı kaçtır, gibi sorular bu konuda genel çerçeveyi oluşturmaktadır.

i) Bir erkek ve iki kadın ile hükmü edilmesi: Bir erkek ve iki kadının şahitliği hususunda açık ayet bulunmakla beraber bunun mahiyeti ve nerelerde geçerli olduğu hususunda ihtilaf vardır. Mahiyetinden kastımız iki kadın bir erkeğin şahitliğindeki iki kadının bir erkekten bedel olarak mı getirildiği yoksa ayette geçen "...Erkeklerinizden iki şahid tutun; eğer iki erkek bulunmazsa, şahitlerden razı olacağınız bir erkek, biri unuttuğunda diğeri ona hatırlatacak iki kadın olabilir..." ifadesinin kuvvet sıralaması mı? Yani ayet önce en kuvvetli durumu zikretmiş ardından da kuvvetçe daha düşük olanı mı zikretmiş yoksa ikinci durumdaki iki kadından kasıt bir erkeğe bedel olarak mı gelmiş? Bu meselenin pratikte şöyle bir yansıması vardır: Şayet iki kadın bir erkekten bedel olarak zikredildiği kabul edilirse ancak iki erkeğin bulunmadığı zaman bir erkek iki kadın şahit ile hüküm verilebilir. Şayet ayetin şahitler arasında kuvvet sıralamasını verdiği kabul edilirse böyle bir bedel olma söz konusu olmadığı için hangisi bulunursa bulunsun bir kuvvet ifade ettiği için hüküm verilebilir ki İbn Kayyim de bu görüştedir.¹¹¹

¹⁰⁸ İbn Kayyim, *Turuk*, 59; İbn Ferhûn, *Tabsiratu'l-Hukkâm*, I, 247, 248.

¹⁰⁹ İbn Kayyim, *Turuk*, 101; İbn Ferhûn, *Tabsiratu'l-Hukkâm*, I, 248.

¹¹⁰ İbn Kayyim, *Turuk*, 101.

¹¹¹ İbn Kayyim, *Turuk*, 115.

İbn Kayyim bu meselede hocası İbn Teymiyye'nin şu görüşünün makul olduğunu söyler: Zira İbn Teymiyye'ye göre ayette bir erkek iki kadın şeklinde şahit istenmesi ve meşhur hadiste geçen: "...Kadınların aklının noksanlığı iki kadının şahitliğinin bir erkeğin şahitliğine denk olmasındandır"¹¹² ifadeleri kadının fıtrî bir noksanlığını kastetmemektedir. Örfî/kültürel bir noksanlığı ifade etmektedir. Yani hadiste geçen ifade: "Bu meselelerde akılları eksiktir/Bu meseleleri akıllarında tutmaları zordur" şeklinde anlaşılması gerekir. O dönemde kadınlar örfî olarak ticari meseleler ile uğraşmadıkları için bu meseleleri akledemeyip buna binaen akıllarında tutmaları zor olabilir. Ancak kadınların adeten sık sık meşgul oldukları meselelere gelince unutmaları düşük bir ihtimal olduğu için oralarda hiç erkek şahit olmasa bile hüküm, beyanları doğrultusunda verilir. Süt emzirme, istihlâl ile ilgili meseleler buna örnek verilebilir.¹¹³

Tek erkek ile iki kadının şahitliğinin geçerli olduğu yerlere gelince İbn Kayyim ve cumhura göre tek şahit ve yemin nerede geçerli ise tek erkek ve kadının şahitliği orada geçerlidir. Yani hadler ve canda kısaslar dışında malî konularla ilgili yerlerde geçerlidir.¹¹⁴ İhtilaf bulunmakla beraber nikâh ve talakta da İbn Kayyim'e göre iki kadın şahitle tek erkek şahit geçerlidir. Ancak İbn Kayyim'e göre muhâlaada iddia makamı erkekse kabul edilir, kadınsa kabul edilmez. Arasındaki fark ise şudur: erkek iddia makamı olursa mesele sadece malî boyutta kaldığı için tek erkek ve iki kadının şahitliği ile hükmedilir. Ancak iddia makamı kadın olduğu takdirde koca inkâr ettiği için boşanmış olmama ihtimali olduğu ve buna bağlı olarak haram bir evliliğe sebebiyet verme ihtimali bulunduğu için sadece mâli boyut yaktır.¹¹⁵

Zaruret durumlarında kâfirin şahitliği ile hükmedebileceğini söyleyen İbn Kayyim bu durumlarda aynı şekilde iki erkek kâfir veya bir erkek kâfir ile iki kâfir kadının makbul olabileceğini söylemiştir. Çünkü kadının erkekle beraber şahitliği ile ilgili hadislerde din kaydı getirilmemiş sadece cinsiyet üzerinden açıklama yapılmıştır.¹¹⁶

¹¹² Müslim, "Eymân" 34; Ebû Davud, "Sünnet" 16.

¹¹³ İbn Kayyim, *Turuk*, 116.

¹¹⁴ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 588-590; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2555; İbn Ferhun'da bu görüşte olup İmam Malik'ten naklettiği görüşe göre bir erkek ve iki kadın mahkemede hırsızlığa şahitlik yapsa davacı da yemin etse mal davacıya verilir ancak el kesme cezası uygulanmaz (Sahnûn, *el-Müdevvene*, IV, 29; İbn Ferhûn, *Tabsiratu'l-Hukkâm*, I, 229).

¹¹⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2556; İbn Kayyim, *Turuk*, 117.

¹¹⁶ İbn Kayyim, *Turuk*, 149, 150.

ii) *Davacının yemini ve iki kadının şahitliği ile hükmedilmesi*: İbn Kayyim ve İbn Ferhun¹¹⁷ bunu bir ispat vasıtası olarak zikretmiş ve Ahmed b. Hanbel'den bir rivayetine ve Mâlik b. Enes'e göre¹¹⁸ malî alanlar ve haklarda davacının yemini ile iki kadın şahit ile hüküm verilebilir. Bunun sebebi ise müdayene ayetinde iki kadının bir erkek hükmünde sayılmasındandır. Bu konuda zikredilen hadisler de başka bir delil teşkil etmektedir. Mesala bir rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v) hanımlara: "Bir kadının şahitliği yarım erkek şahitliği değil midir?" diye sorduğunda sahabe bunu onaylamıştır. Bir kadın yarım ise iki kadın tam şahit hükmünde olmuş olur. Diğer taraftan bu şekilde yemin ve iki kadın şahit ile hüküm olunmayacağına dair naslarda bir mânia yoktur. Bununla birlikte Hanbelilerde buna karşı çıkanlar şu şekilde istidlalde bulunurlar: Mal konusunda müdayene ayetinde şahitlikte erkek şahit bulundurmamak şart koşulmuştur. Şayet mâli alanlarda iki kadın şahit bir erkek şahit eder dendiği takdirde bunun ayette üçüncü bir kısım olarak zikredilmesi gerekirdi. Diğer taraftan sadece mâli alanlarda değil her yerde bu oranın kullanılması gerekirdi. O halde iki kadın şahit bulunması zayıf bir delil olup ancak bir erkek şahit bulunması ile kuvvetli olur. İki kadın şahidin zayıf bir delil olması ile birlikte davacıdan talep edilen yemin de zayıf delildir. İki zayıf delilin birbirini desteklemesi ise bir hüküm doğurmaz.¹¹⁹

İbn Kayyim ise yukarıdaki açıklamalara şu şekilde cevap verir: Mâlî konularda erkek şahit bulunma şartında zaten tartışma vardır. Bazı âlimler sadece dört kadın şahit olduğu halde hüküm verilebileceğini söylemiştir. Mesela Ahmed b. Hanbel vasiyet hususunda hiç erkek şahit bulunmadığı takdirde kadınların şahitliği ile hüküm verilebileceğini söylemiştir ki İbn Ferhun'da bu görüştedir.¹²⁰ Bununla birlikte kadının erkek olmaksızın şahitliklerinin geçerli olduğu yerler zikredildi. Bu sebeple iki kadının şahitliğinin zayıf olduğu da söylenemez. Zira adil bir kadın doğrulukta, emanette ve din hususunda adil bir erkek ile aynı mertebededir. Unutma, hata etme ihtimali, ikinci bir kadın ile zayıfladığı için iki kadının şahitliğine zayıf denemez. Hatta iki kadının hâkime verdikleri bilgi ile bir erkeğin hâkimde oluşturacağı zan düşünüldüğü takdirde sayısı fazla olan kadının şahitliği daha kuvvetlidir. Diğer taraftan beyyineye hakkı ortaya çıkaran ve hâkimin hüküm vermesini sağlayan her şey dendiği vakit davacının yemin etmesiyle beraber iki kadın şahit ile hüküm verilebileceği ortaya çıkar. Ancak İmam Ahmed'e göre erkeklerin muttali olamayacağı alanlarda yemine ihtiyaç

¹¹⁷ İbn Ferhûn, *Tabsiratu'l-Hukkâm*, I, 232.

¹¹⁸ Sahnûn, *el-Müdevene*, IV, 28.

¹¹⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2555; İbn Kayyim, *Turuk*, 124.

¹²⁰ İbn Kayyim, *Turuk*, 124; İbn Ferhûn, *Tabsiratu'l-Hukkâm*, I, 232.

yoktur.¹²¹ Şâfîiler ise erkeklerin muttali olabileceği alanlarda iki kadın ve davacının yemini ile hüküm vermeye karşı çıkarlar.¹²²

iii) *Sadece kadınların şahitliği ile hükmedilmesi:*¹²³ İbn Kayyim bu hususta görüş sahiplerini zikretmeksizin üç görüş nakleder. Bunlardan ilkinde göre (İbn Hazm' göre¹²⁴) hadler dahi bütün meselelerde sadece kadınların –birden fazla olmak kaydıyla- şahitliği ile hüküm verilebilir. İkinci görüşe göre ise hadler ve kısas dışındaki meselelerde kadınların tek başlarına şahitliği ile hüküm verilebilir. İbn Kayyim, selef ve halef âlimlerinden bazılarının bu görüşte olduğunu söyledikten sonra Ebû Ubeyd'in Hz. Ömer'in böyle bir uygulamasına dair rivayetini nakleder. Üçüncü ve İbn Kayyim'in en tercihe şayan olduğunu düşündüğü görüş ise erkek şahit olmaksızın kadınların şahitliği kadının hayız görüp görmemesi, doğan çocuğun ölmeden önce istihlâlde¹²⁵ bulunup bulunmaması, süt emzirme gibi erkeklerin muttali olamayacağı yerlerde geçerlidir.¹²⁶ O halde bu meselede bazı şaz görüşleri dışarıda bırakırsak kadınların tek başlarına şahitlikleri ile alakalı şahitliklerinin geçerli –genellikle erkeklerin muttali olmayacakları yerler- ve geçersiz kabul edildiği iki alan vardır.¹²⁷

¹²¹ İbn Kayyim, *Turuk*, 124, 125.

¹²² Şirbîni, *Muğni'l-Muhlîc*, IV, 591.

¹²³ Mâlikiler hataen öldürme gibi malî meselelerde caiz görürken hadler, kısas, nikâh, talak, miras ve muvâlât gibi alanlarda kabul etmez. İbn Abdîrrefî' gibi bazı âlimler ise mâlî alanlarda geçerli olmasını beraberinde erkek şahit bulunmasına veya davacının yani şahit getiren tarafın yemin etmesine bağlar. Ancak kadınların kendi arasında yaptığı ve erkeklerin bulunmadığı merasim vb. yerlerde olan öldürme ve yaralama gibi meselelerde şahitlikleri erkek gibi kabul edilip iki adile kadın şahit yeterlidir (Sahnûn, *el-Müdevvene*, IV, 225; İbn Abdîrrefî, *Mu'nu'l-Hukkâm*, II, 655).

¹²⁴ İbn Hazm'a göre ise hadler dahi her davada bire iki oranı olduğu müddetçe kadınların şahitliği kabul edilir. Yani her bir erkek yerine iki kadın olduğu müddetçe erkek şahit olmasa bile şahitlikleri kabul edilir. Mesela ona göre zinada dört adil erkek şahit gerekirken sekiz kadınla veya altı kadın-bir erkek ile veya dört kadın-iki erkek ile ve yahut iki kadın-üç erkek şahit ile hükmedilebilir (İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 1558).

¹²⁵ Çocuğun ilk doğum anında çıkardığı canlı olduğuna delalet eden ses ya da bir organın hareket etmesidir. (Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Yayınevi, İstanbul 2010, 265).

¹²⁶ Ebu Ubeyd'in naklettiği rivayete göre Hz. Ömer sarhoşken karısını üç talak ile boşayan bir adam ile karısını dört kadının şahitliği ile ayırmıştır (İbn Kayyim, *Turuk*, 60).

¹²⁷ İbn Kayyim, *Turuk*, 117.

Kadınların şahitliğinin erkeklerin muttali olamayacağı yerlerde kabul edileceğine dair hemen hemen bütün fakihler arasında ittifak vardır. Ancak şahitliklerinin geçerli olduğu her bir yerde en az kaç kadın olması gerektiği, kadın şahidin gayri müslim veya köle olmasının şahitlikteki etkisi hakkında görüş ayrılıkları vardır.¹²⁸

Kadınların tek başlarına şahitliklerin geçerli olduğu yerlerde nisabının miktarı hakkında İbn Kayyim şu şekilde detaylıca görüşleri nakletmektedir: Şa'bi ve İbrahim en-Nehaî'den gelen bir rivayete, Katade, Ata, İbn Şübrüme gibi tabiin ulemasına ve Şafî¹²⁹, Davud ez-Zâhirî gibi âlimlere göre kadınların tek başlarına yapacakları şahitlikte nisab en az dört kadındır. Nisabı dört kabul edenlerin bazısına göre ise süt emzirmeye dair şahitliklerde nisab birdir ki bunun delili *sahihayında*¹³⁰ geçen bir rivayettir. Bu rivayete binaen kadınların nisabında farkı farklı sayı veren âlimlerin çoğu da süt emzirme meselesinde tek kadının şahitliğini kadın töhmet altında değilse kabul etmektedir. Osman el-Bettî'ye göre ise genel olarak kadınların erkek olmadığı yerlerde şahitliklerindeki nisap üçtür. Zührî'ye göre ise istihlâl haricinde kadınların şahitliklerinin geçerli olduğu yerlerde nisap ikidir.¹³¹ Mâlikîler ise istihlâl de dâhil olmak üzere sadece kadınların muttali olduğunu bildiği her yerde nisap ikidir.¹³² Son olarak Süfyan es-Sevrî gibi bazı âlimlere göre ise erkeklerin muttali olamayacağı alanlarda kadınların şahitliğinde nisap birdir, ama iki olması ihtiyata uygun olandır.¹³³ Hanefiler ve Hanbelîler de Süfyan es-Sevrî ile aynı görüştedir. Ancak Hanefiler tek kadının canlı doğum (istihlâl) hakkındaki şahitliğini cenaze namazının kı-lınması için geçerli sayarken mirasçılık hususunda ise bu şahitliği geçerli kabul etmezler.¹³⁴

¹²⁸ İbn Kayyim, *Turuk*, 60.

¹²⁹ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 590.

¹³⁰ Rivayete göre Ukbe b. el-Hâris bir kadınla nikâhlanınca siyahî bir kadın köle gelip ikisini de emzirdiğini söyler. Ancak Ukbe kadını yalanlar ve gelip durumu Rasûlullah'a (sav) anlatır. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav) yüzünü çevirir ve Ukbe ısrar edince: "İkinizi de emzirdiğini iddia ettiği halde sen hala o kadınla nasıl karı koca olarak yaşarsın? Bırak onu!" diye buyurur. Görüldüğü üzere Hz. Peygamber (sav) köle olduğu halde tek bir kadının şahitliği ile Ukbe'nin evliliğinde tefriğe hükmetmiştir. (Buhârî, "Şehâdet" 24).

¹³¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2557; İbn Kayyim, *Turuk*, 120.

¹³² Sahnûn, *el-Müdeveve*, IV, 22.

¹³³ İbn Kayyim, *Turuk*, 120.

¹³⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, IX, 49; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2555; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, I, 414, 415.

Ahmed b. Hanbel süt emzirme hususunda tek bir kadının şahitliğini ilgili rivayet sebebiyle geçerli kabul eder. Ancak istihlâl meselesinde gerekli nisap hususunda ondan iki görüş vardır. İlk görüşe göre ebenin güvenilir ve Müslüman olması halinde tek başına yaptığı şahitlik ile hüküm sabit olur. İkinci görüşe göre ise istihlâlde en az iki kadının olması gerektiğini söyler. Bir rivayete göre ona Ebu Hanîfe'nin(150/767), Hristiyan veya Yahudi olsa bile ebenin tek başına yaptığı şahitliği ile hükmettiği sorulunca kendisinin Müslüman bir ebenin bile tek başına şahitliğini kabul etmediğini söylemiştir.¹³⁵

Şafî ve Malik'e göre kadınların bu alanlarda şahitliğinde nisap dördtür. Çünkü dört kadın şahitlikte iki erkek makamında olmuş olur ki Allah Teâlâ iki erkek şahit getirmeyi emretmiştir. İki erkek şahit bulunmadığı takdirde iki kadın bir erkek şahit getirmeyi emretmiştir. Binaenaleyh iki kadın şahitlikte bir erkek makamında olmuş olur. Şafî'ye göre Hz. Ali'nin tek ebenin şehadetine onay verdiği ile ilgili rivayet ve bu konudaki diğer rivayetler sahih değildir. Dolayısıyla bu rivayetle amel edilmez.¹³⁶

7) Nisab: Davalarda gerekli olan nisapları yukarıdaki konuların içerisinde zikretmiş olup burada şahitlerin sayısının tevatüre ulaştığındaki hükmünü belirteceğiz. İbn Kayyim'e göre bir haber tevatür yoluyla gelmişse haberi getirenlerin Müslüman, bâliğ ve adil olmasına bakılmaksızın o haber ile hüküm verilebilir. Çünkü mütevatir haber kesin bilgi değeri taşır. Diğer taraftan iki âdil, âkil, bâliğ şahidin verecekleri bilgi zannî olup kesin bilgi değeri taşımaz. İbn Akîl, İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'e göre kesin bilginin hâsıl olduğu yerlerde şahitlerin tezkiyesine gerek yoktur.¹³⁷

Yukarıda görüldüğü üzere zina haddinde dört erkek şahit şart koşulmuştur. İbn Kayyim ise bundaki hikmetin Allah Teâlâ'nın bu fiilin üstüne gidilmesini ve onun teşhir edilmemesini istemesidir. Çünkü bu fiil kul hakkına ilişkin olmayıp sadece Allah hakkıyla ilişkilidir. Kısas gerektiren suçlarda daha az bir rakam ileri sürülmesinin hikmeti ise şeriatın can ile ilgili meselelerde daha ihtiyatlı davranması sebebiyledir. Zira her kısas davasında dört şahit aransa birçok can zayi olabilir.¹³⁸

¹³⁵ İbn Kayyim, *Turuk*, 60.

¹³⁶ İbn Kayyim, *Turuk*, 99, 100.

¹³⁷ İbn Kayyim, *Turuk*, 155.

¹³⁸ İbn Kayyim, *İ'lâm*, II, 50.

8) Zabıt sahibi olmak: Şahit müteyakkız olup gafletten salim olması gerekir. Bu bakımdan unutkan veya çokça karıştıran bir kimsenin şahitliği caiz değildir. Zira şahitlikte geçtiği üzere kesinlik aranır. Bu sebeple sığaya dahi dikkat edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v) ashabına güneşi gördüğü gibi şahit olup hatırladığı şeylerde şahitlik yapmasını emretmiş, böyle olmadığı takdirde şahitlik yapmamasını emretmiştir.¹³⁹

9) Şahidin sübjektif davranmasına yol açan bir sebebin bulunmaması: Burada zikredilecek sebepler genellikle şahitliğe engel olmakla beraber kişinin adaletine zarar vermemektedir. Bu sebeplerin başında akrabalık bağı¹⁴⁰ gelmektedir. Daha sonra sırasıyla düşmanlık¹⁴¹, davacı ile şahit arasında menfaat ilişkisi bulunması¹⁴² gibi sebepler zikredilebilir.

İbn Kayyim babanın evladına, evladın babaya, kardeşin kardeşe şahitliğini selefın kabul ettiğini hatta Hz. Ömer'in kabul ettiğine dair rivayetler olduğunu

¹³⁹ Beyhakî, "Şehâdât" 4; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, IX, 39; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 582; İbn Ferhûn, *Tabsiratu'l-Hukkâm*, I, 184, 185, 190.

¹⁴⁰ Cumhura göre nesep bağı olan kimselerin birbirine olan şefkat duygusu daha fazla olabileceği için bu durumdaki kimselerin birbirlerine şahitliği kabul edilmez. Bundan dolayı usulün fûrûya veya fûrunun usule yani oğlun babaya (dede ve daha yukarısı) ya da babanın oğluna (torun ve daha aşağısı) lehlerinde şahitlikleri kabul edilmez. Ancak aleyhlerinde yapacakları şahitlik veya babanın iki oğlundan biri lehinde diğeri aleyhinde yapacağı ve yahut başka davaya baba oğul yapacakları şahitlik kabul edilir. Kardeş, amca gibi nesep bağı olanlara gelince ihtilaf olmakla beraber genel görüşe göre onlar hakkında töhmet yoksa veya iç içe beraber yaşamıyorlarsa şahitlikleri kabul edilir. (Sahnûn, *el-Müdevvene*, IV, 18-20; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, IX, 45, 46; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2572, 2573; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 579, 580; İbn Ferhûn, *Tabsiratu'l-Hukkâm*, I, 190, 191; İbn Abdîrrefî, *Mu'înu'l-Hukkâm*, II, 647, 648).

¹⁴¹ Cumhura göre bir kimsenin başka bir kimse hakkında düşmanlığı biliniyorsa o kimsenin düşmanlığı olan kimse aleyhinde şahitlik yapamaz. Ancak düşmanlık sebebi dinî meselelerde ise şahitliği kabul edilir. (İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 1571; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2569; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 580; İbn Ferhûn, *Tabsiratu'l-Hukkâm*, I, 192. İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 1571; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2569; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 580; İbn Ferhûn, *Tabsiratu'l-Hukkâm*, I, 192).

¹⁴² Örneğin kölenin efendisi (veya tam tersi), ecîrin müste'ciri, vekilin müvekkili lehinde yapacakları şahitlik kabul edilmez. Ancak ecîr adil biliniyorsa şahitliği caizdir, davacının çok yakın arkadaşı da böyle olup hakkında itham yoksa şahitliği kabul edilir. Borçlunun alacaklı lehine yapacağı şahitlikte bu kabildendir. Yine şahitlik neticesinde dolaylı olarak veya doğrudan doğruya bir fayda sağlanacaksa ve yahut bir zarar def edilecekse töhmet olduğu için bu durumdaki kişinin şahitliği kabul edilmez. Şahidin şahitlik neticesinde para veya ödül alması da bu bakımdan caiz değildir ki mezhepler bu hususta ittifak etmişlerdir (Sahnûn, *el-Müdevvene*, IV, 18, 19, 21, 28; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, IX, 34-37; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2571, 2573, 2557; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 580; İbn Kayyim, *İ'lâm*, III, 286; İbn Abdîrrefî, *Mu'înu'l-Hukkâm*, II, 649, 650).

ancak sonradan gelen âlimlerin bunu yasakladığını söylemektedir. Konu ile ilgili Zührî'nin şu sözünü nakleder: *"Selef-i salihinden hiç kimse babanın evladına, evladın babasına, kardeşin kardeşe, kocanın hanımına şahitliği sebebiyle itham edilmemiştir. Sonra insanlar bozuldu. Bu bozulma idarecilerin herkese suçlu gözüyle bakmalarına sebep oldu. Bundan dolayı kişinin akrabasının kendi lehindeki şahitliği terk edildi."*¹⁴³

İbn Kayyim baba-oğulun birbirleri lehlerinde yapacakları şahitlikleri kabul etmeyenlerin delillerini şu şekilde açıklar ve sonra bunlara tek tek cevap verir. Baba-oğulun birbirlerine olan şahitliğini kabul etmeyenler bu konudaki bazı hadislerden ve ayetlerden istidlalde bulunur; Bu ayetlerden biri şudur: *"ve onlar Allah'ın kullarından bazısını ona cüz/parça(oğul) kıldılar."*¹⁴⁴ Bu ayette cüz kelimesinden kastın çocuk olduğu açıktır. O halde görüldüğü üzere ayette baba ile oğul arasındaki küll-cüz ilişkisine işaret vardır. Zira baba oğul arasındaki bu ilişki onların birbirlerine zekât vermelerine de manidir. Hatta kişi, çocuğunu öldürdüğü veya ona zina iftirasında bulunduğu zaman babaya had uygulanmaz. Binaenaleyh onların birbirleri lehlerinde şahitliği bu kuvvetli bağ sebebiyle caiz değildir. Baba ile oğul arasındaki ayrılmaz olan bu bağa işaret eden diğer bir ayet de şudur: *"Sizin için de, gerek kendi evlerinizden, gerekse babalarınızın evlerinden, annelerinizin evlerinden, erkek kardeşlerinizin evlerinden, kız kardeşlerinizin evlerinden, amcalarınızın evlerinden, halalarınızın evlerinden, dayılarınızın evlerinden, teyzelerinizin evlerinden veya anahtarlarını uhdenizde bulundurduğunuz yerlerden yahut dostlarınızın evlerinden yemenizde bir sakınca yoktur."*¹⁴⁵ Bu ayette baba, anne, kardeş hatta arkadaşların evleri ifadesi bile zikredilirken çocuklarınızın evi ifadesi geçmemektedir. Bunun sebebi ise çocuk ile baba arasındaki bağın ayrıca onun zikredilmesine ihtiyaç hissetmemesidir *"Muhakkak mallarımız ve çocuklarımız fitnedir"*¹⁴⁶ gibi ayetler ise babanın çocukları üzerindeki zafiyetine işaret etmektedir. Aynı minvalde birçok hadiste bulunmaktadır.¹⁴⁷

İbn Kayyim ise baba-oğul arasındaki şahitliklerin ba'ziyet çerçevesinde iptal edilmesine karşı çıkmaktadır. Zira din her bir mükellefi bağımsız birbirinden ayrı kılmıştır. Birine vacip olan diğerine vacip olmayabilir. Bu durumda parça cüz ilişkisini dini ve dünyevi ilişkilerde esas almak hatadır. Esas alındığı takdirde baba ile evladın birbirleri arasında yapacağı vekâlet, kira, müdarebe gibi akitlerin

¹⁴³ İbn Kayyim, *İ'lâm*, I, 88, 89.

¹⁴⁴ Zuhuruf 43/15.

¹⁴⁵ Nur 24/61.

¹⁴⁶ Tegâbun 64/15.

¹⁴⁷ İbn Kayyim, *İ'lâm*, I, 88.

de batıl olması gerekirdi. Baba evladın birbirlerine şahitliğini töhmet sebebiyle ret edenlere gelince töhmet zaten başlı başına bir mâniadır. Herhangi bir şahit töhmet altındaysa davalı ile akrabalık bağı olmasa veya ahablık olmasa bile şahitliği kabul edilmez. Diğer taraftan şahitlikle ilgili naslarda usulün fûruya veya fûrunun usule şahitliğinin istisna edildiği bir delil bulunmamaktadır. Sonuç olarak İbn Kayyim'e göre usulün fûruya fûrunun da usule şahitliği töhmet yoksa caizdir.¹⁴⁸ İbn Hazm da bu meselede İbn Kayyim ile aynı görüştedir.¹⁴⁹

10) Hâkimin hükmünden önce şahidin şahitliğinde rücu' etmemesi: Şahitlikten rücu hâkim hüküm vermeden önce olmuşsa ve şahitler karıştırdığını söylese hâkim onun şahitliği ile hüküm vermez. Hakkında bir şey de lazım gelmez. Ancak hâkim hüküm verdikten sonra rücu etse hâkimin önceki hüküm bozulmaz, geçerlidir. Şahitlikte rücu ancak hâkim huzurunda itibar edilir. Kaza meclisi dışında yaptığı rücuya itibar edilmez.¹⁵⁰

V. Şahitlik Türleri

Bu başlık altında bilinen şahitlik şekillerinden farklı olan şahitlik türlerini ele alacağız.

Dolaylı şahitlik (الشهادة على الشهادة): Bir kimsenin olaya bizzat tanık olan kimsenin şahitliğine dayanarak şahitlik yapmasına dolaylı şahitlik denir. Şahitlikle ilgili ayetlerin olaya bizzat tanık olmuş kimselere şahitlik sorumluluğunu yüklemesi sebebiyle dolaylı şahitlik kıyasen caiz değildir. Zira bedenen yerine getirilmesi gereken sorumluluklar niyabet kabul etmez. Ancak toplumun buna ihtiyaç duyması sebebiyle cumhur istihsânen caiz görmüştür.¹⁵¹ İbn Kayyim'in çalıştığı eserlerinde bu konuyla alakalı doğrudan hüküm bulunmamakla beraber çocuğun ve tek erkek şahidin şahitliği ile ilgili görüşlerinde onun toplumun ihtiyacını ve hâkimdeki zann-ı galibi önelediği görülür. Bütün bunlara binaen onun da dolaylı şahitliği cevaz verdiğini söyleyebiliriz.¹⁵²

¹⁴⁸ İbn Kayyim, *İ'lâm*, I, 89-92.

¹⁴⁹ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 1571.

¹⁵⁰ İbn Abdirefî, *Mu'înu'l-Hukkâm*, II, 663, 664; Halebî, İbrahim b. Muhammed el-Halebî, *el-Mültekâ*, Şifa Yayınevi, İstanbul 2013, 395.

¹⁵¹ Beroje, *İslam İspat Hukuku*, 213.

¹⁵² Şunu da belirtmek gerekir ki dolaylı şahitliğin kabulü için asıl şahidin ölümü, uzaklık, hastalık gibi şahitliğini eda etmesini engelleyecek mâniaların bulunması, fer'in şahitliğinden sonra aslın fer'in şahitliğini inkâr etmemesi, aded gibi şartlar bulunmaktadır. Mâlikîlerde ilave olarak davacının yemin etmesi de şarttır. (Şahnûn, *el-Müdeveve*, IV, 24; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 1587; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2579; Şirbîni, *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 606; Beroje, *İslam*

Emanet şahitlik (إيداع الشهادة): İbn Kayyim'in verdiği örnekler çerçevesinde emanet şahitliğini şu şekilde tarif edebiliriz: Bir kimsenin kendisinden bir zulmü def etmek veya hakkını korumak için yapacağı sahte beyanname hakkında iki kişiyi şahit tutmasıdır. İbn Kayyim, Mâlikî mezhebinin buna cevaz verdiğini belirttiikten sonra bu uygulamanın Ahmed b. Hanbel'in prensiplerine de uygun olduğunu söylemektedir. İbn Kayyim şeriatın kişinin hakkını koruması için çeşitli yollar aramasını meşru kıldığını dolayısıyla bu uygulamanın da caiz olması gerektiğini söyler. Bu yolla kişi haram bir malı ya da başkasının hakkını değil kendi hakkını elde eder veya korur.¹⁵³

Hisbe şahitliği: Hisbe, ihtisâb kelimesinden alınmış olup bir şeyi ve işi, Allah'tan karşılığını ümit ederek yapmak manasına gelmektedir. Bu bakımdan hisbe şahitliği mahkeme tarafından çağrılmadan karşılığını Allah'tan bekleyerek şahitlikte bulunmak demektir. Hz. Peygamber (s.a.v) "*Size şahitlerin en hayırlısını haber vereyim mi? O, şahitliğini çağrılmadan yerine getirendir*"¹⁵⁴ buyurmuş ve ashabını buna teşvik etmiştir.¹⁵⁵ İbn Kayyim hisbe şahitliğini, iyiliği emretmek-kötü-

İspat Hukuku, 213)

¹⁵³ İbn Kayyim, *İ'lâm*, IV, 24, 25; Bu konuyla alakalı İbn Kayyim iki örnek sunmaktadır: **Birinci örnek:** Bir kimseye davalısı: "Benim sana olan borcumun yarısından veya üçte birinden beni ibra etmedikçe senin için borç ikrarında bulunmam ve benden hiçbir alacağın bulunmadığına şahitlik ederim" der. O da iki kişiye gelip şöyle der: "Falancada olan hakkımı istediğime, alacağımdan hiçbir şeyi ondan ibra etmediğime şahitlik ederim. Ayrıca hakkımın bir kısmını tahsil edebilmek için, alacağımın bir kısmı üzerine musalahâ yapmış gibi gözükeceğime de şahitlik ederim. Ben bu şahit tutma işini ancak hakkımın bir kısmını elde etmek için yaptım." Davacı şahitlerle davalı üzerinde hakkının baki olduğunu iddia edip mahkmeden hakkını talep ettirebilir. **İkinci örnek:** Bir kadının bir adamdan alacağı olsa ve adam kendisiyle evlilik ikrarında bulunmadığı müddetçe borcunu inkâr edeceğini söylese kadın şu şekilde iki kimseyi şahit tutabilir: "Falanca kişinin hanımı değilim ve yapacağım evlilik ikrarı gerçeği yansıtmamakta olup tamamen yalandır. Bu ikrarı ancak alacağımı tahsil edebilmek için yaptım. Siz de şahit olun ki, benim evlilik ikrarım bătıldır." Bu şekilde kadın hem alacağını tahsil edebilir ve hem de batıl bir ikrarından kurtulur.

Görüldüğü üzere her iki örnekte de davacılar hem kendi alacaklarını tahsil etmiş hem de olası mağduriyetlerden kendilerini kurtarmışlardır. Bu şekilde haram olan bir şey de tahsil etmeyip kendi mallarını muhafaza etmişlerdir.

¹⁵⁴ Müslim, "Akdiye" 4; Ebû Davud, "Akdiye" 13.

¹⁵⁵ Konu ile ilgili başka rivayetlerde çağrılmadan şahitlikte bulunmanın kınanmasına binaen hisbe şahitliğinin hangi meselelerde cereyan ettiği tartışılmıştır. Ancak âlimler ittifakla Allah hakkına ilişkin olup örtülmesinde fayda bulunmayan meselelerde caiz olduğunu söylemektedir. Mâlikîler ve Şâfiîler ise muhtesibin, davada hak sahibinin hakkını sağlayabilecek bilgileri olduğunu ona haber vermesi suretiyle şahitlik talebinde bulunmasını kul hakkına iliş-

lükten sakındırmak emrinin bir gereği olarak görür. İyiliği emretmek ve kötülükten sakınmak ise bütün Müslümanların bir görevidir. Bu bakımdan imkânı olduğu halde bu görevi eda etmemek caiz değildir.¹⁵⁶

SONUÇ

Çalışmamız esnasında İbn Kayyim'in âlimlerin -özellikle İbn Hazm'ın- ve mezheplerin görüşlerini genellikle birebir alıntılarla naklettiğini tespit ettik. Bu da onun üzerinde çokça durduğumuz eseri et-Turuk'u hazırlarken beraberinde birçok kaynağa başvurduğunu ve onlardan iktibaslar yaptığını göstermektedir. İncelememiz neticesinde diğer fıkıh ekollerinin görüşleriyle aynı doğrultuda veya kendi mezhebi Hanbelîlerin hilafına görüş beyan ettiği yerler görülmüştür. Bu sebeple mezhepte mutaassıp olmadığını söyleyebiliriz.

İbn Kayyim'in metodolojisine dair bu özet cümlelerden sonra şahitlik konusunda onun fikirlerinden edindiğimiz bulgulara yer verebiliriz. İbn Kayyim'e şahitlikte şahadet lafzı şart değildir. Ona göre şahitliğin -velev ki başka kelime ve cümlelerle olsun- kesinlik içeren ifadelerle gerçekleşmesi şahitliğin kabul edilmesi için yeterlidir. Kölenin şahitliği meselesinde de cumhurun(Hanefîler, Şâfiîler, Mâlikîlerin) hilafına ilgili nasların kölelere de şâmil olduğundan hareketle kölenin şahitliğini kabul etmektedir. Ona göre İslam tarihinin ilk dönemlerinde geçerli kabul edilen kölenin şahitliği daha sonra gelenler tarafından Enes b. Mâlik'in sözünün değiştirilmiş versiyonundan hareketle yok sayılmıştır.

İbn Kayyim usulün fûru lehinde, fûrunun da usûl lehinde şahitliklerini geçerli sayar. Sadece akrabalık bağının töhmet sebebi sayılmasına karşı çıkmaktadır. Onun bu görüşünden hareketle murisin varislerinden birine maraz-ı mevttte yapacağı borç ikrarını da cumhurun hilafına geçerli saydığını söyleyebiliriz.

İbn Kayyim'e göre yemin, sadece davalıya ait olmayıp davada güçlü konumda olanın kullanabileceği bir ispat vasıtasıdır. Davalı, davada genellikle zahiri duruma dayandığı için ıstıshab kaideleri çerçevesinde daha güçlüdür. Bey-yine hadisinde yeminin davalıya yüklenmesinin sebebi bu genel durumun beyanından ibarettir. Ancak davalının nükûl etmesi, davacının tek şahit getirmesi gibi

kin dava olsa dahi kabul ederler. Ancak yine de kul hakkı olan davalarda davacı, dava açmadıkça muhtesibin şahitliği hâkim tarafından dinlenmez (Yıldız, Kemal, *İslam Yargılama Hukukunda Şahitlik*, Hâcegân Akademi Kitaplığı, İstanbul 2005, 51, 52; Atar, Fahrettin, *İslâm Adliye Teşkilâtı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991, 196).

¹⁵⁶ İbn Kayyim, *Turuk*, 183, 184.

davacının güçlü konumda olduğu durumlarda hâkim ona yemin ettirmek suretiyle onun lehinde hüküm verilebilir.

İbn Kayyim, tek şahitle hüküm vermenin caiz olduğunu savunurken delil olarak tek bilirkişi ile hüküm verileceğine dair görüşleri zikretmektedir. Bu sebeple ona göre bilirkişiliğin şahitlik mahiyetinde olduğunu söyleyebiliriz.

Son olarak İbn Kayyim'in yargılama hukuku sahasında şahitlik müessesesi özelinde görüşlerinde iki unsurun etkili olduğu söylenebilir. Biri ispat vasıtasının hâkimde oluşturduğu zan; diğeri zaruret kavramı çerçevesinde toplumun ihtiyacıdır. Bu bakımdan ilk unsur bağlamında İbn Kayyim'e göre şahitlik müessesesi tek başına hâkim için bağlayıcı bir unsur değildir. Şahitliğin aksine hâkimde daha güçlü bir zan oluşturan bir karine varsa hâkim şahitliği terk edebilir. Yine aynı unsur çerçevesinde tek şahit hâkimde zann-ı galip oluşturuyorsa hâkim tek şahitle hüküm verebilir. Bu hususta örnekleri çoğaltmak mümkündür. İkinci unsura bağlı olarak İbn Kayyim çocuğun şahitliği, gayrimüslimin Müslüman aleyhinde şahitliği, kadınların şahitliği gibi birçok meselede cumhurun hilafına hüküm vermektedir ve görüşlerini bu unsurla temellendirmektedir.

KAYNAKÇA

- Atar, Fahrettin, *İslâm Adliye Teşkilâtı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- Beroje, Sahip, *Ceza Muhakemesi Hukuku Açısından İslam İspat Hukuku*, Fecr Yayınları, Ankara 2007.
- Beyhâkî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali (458/1066), *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuki İslâmiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Enes Sarmaşık Yayınları, İstanbul 1985.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (256/869), *el-Câmiu's-Sahih*, Dâru'l-Ulûmi'l-İnsâniyye, Dimeşk 1993.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistanî (275/888), *es-Sünen*, Beytu'l-Efkâri'd-Düveliyye, Riyad ty.
- Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Yayınevi, İstanbul 2010.
- Firûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed (817/1415), *Kâmûsu'l-Muhît*, Dâru'l-Hadîs, Kahire 2008.
- Halebî, İbrahim b. Muhammed (956/1549), *Mülteka'l-Ebhur*, Şifa Yayınevi, İstanbul 2013.
- İbn Abdirrefî', Ebû İshak İbrahim b. Hasan b. Abdurrefi' (733/1332), *Mu'înu'l-Hukkâm ala'l-Kadâyâ ve'l-Ahkâm*, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Tunus 2011.

- İbn Ferhûn, Burhaneddin Ebu'l-Vefâ İbrahim b. Muhammed b. Ferhûn (799/1397), *Tabsi-ratu'l-Hukûkâm fi Usûli'l-Akdiye ve Menâhici'l-Ahkâm*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2007.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Sa'îd b. Hazm el-Endülüsî (456/1064), *el-Muhallâ fi Şerhi'l-Muhallâ bi'l-Huceci ve'l-Âsâr*, Beytu'l-Efkâri'd-Düveliyye, Beyrut 2003.
- İbn Kayyim, Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Bekr İbn Kayyim el-Cevziyye (751/1350), *İ'lâmu'l-Muvakkî'in an Rabbi'l-Âlemîn*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1996.
- *et-Turuku'l-Hükniyye fi's-Siyâseti's-Şer'iyye ev el-Firâsetu'l-Mardiyye fi Ahkâmî's-Siyâseti's-Şer'iyye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1971.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî (620/1223), *el-Muğni*, Beytu'l-Efkâri'd-Düveliyye, Lübnan 2004.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni (275/888), *es-Sünen*, Dâru İhyâi Kütübi'l-Arabiyye, by. ty.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemaluddin Muhammed b. Mükerrrem (711/1311), *Lisânu'l-Arab*, Dâru'l-Fikr, Beyrut ty.
- İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Rşd el-Kurtubî (520/1126), *Bidâyetu'l-Müctehid ve Nihâyetu'l-Muktesid*, Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye, Lübnan 2010.
- İbn Teymiyye, Ebu'l-Berekât Mecdüddin Abdüsselam b. Abdillâh b. el-Hadır el-Harrânî (622/1225), *el-Muharrar fi'l-Fikh alâ Mezhebi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, by. ty.
- Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekir b. Mes'ud el-Hanefî (587/1191), *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertîbi's-Şerâi'*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- Merğînânî, Burhânudîn Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi Bekr (593/1197), *el-Hidâye Şerhu Bidâyetu'l-Mübtedî*, Dâru'l-Farfûr, Dımeşk 2006.
- Mevsilî, Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd (683/1284), *el-İhtiyar li Ta'lîli'l-Muhtâr*, Dâru't-Tibâ', Dımeşk 2004.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn b. Haccac en-Neysâburî (261/874), *el-Câmiu's-Sahih*, Beytu'l-Efkâri'd-Düveliyye, Lübnan 1997.
- Mv. F. (*Mevsûatu'l-Fikhiyye*), *Vizâratu'l-Evkâf ve's-Şuûnu'l-İslâmiyye*, Kuveyt 1983.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb (303/892), *es-Sünen*, Müessetü'r-Risâle, Beyrut 2001.
- Sahnûn, Sahnun b. Sa'îd et-Tenûhî (240/854), *el-Müdevenetu'l-Kübrâ li'l-İmâm Mâlik*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994.
- Sağlam, Hadi vd, "İslam Hukuku ve Modern Hukuk Bağlamında Şahitlik Müessesinin Değerlendirilmesi", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (2012).
- Şirbînî, Şemseddin Muhammed İbnu'l-Hatîb (977/1570), *Muğni'l-Muhtac ilâ Ma'rifeti Meâni Elfâzi'l-Minhâc*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut- Lübnan 1997.
- Turan, M. Fatih, "İslam Ceza Hukukunda Cinayet Davalarında Zayıf Delil: Levs", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31 (2009)

184 • Ömer TOZAL

Türk Hukuk Kurumu, "Beyyine Sistemleri", *Türk Hukuk Lugati*, Başbakanlık Basım Evi, Ankara 1991.

Yıldız, Kemal, *İslam Yargılama Hukukunda Şahitlik*, Hâcegân Akademi Kitaplığı, İstanbul 2005.

Zühayli, M. Mustafa, *Vesâilu'l-İsbât fi's-Şerâti'l-İslâmiyye fi'l-Muâmelâti'l-Medeniyye ve'l-Ahvâli's-Şahsiyye*, Mektebetu Dâri'l-Beyân, Beyrut 1982.